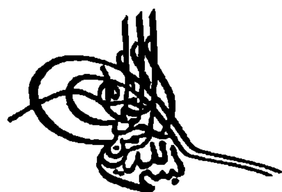
İSLAM'DA TİCARET AHLAKI

DOÇ. DR. ABDULAZİZ BEKİ

BEKKE

Doç. Dr. Abdulaziz BEKİ

1945 yılında Bingöl'de doğdu. İlk tahsilini merhum pederi Molla Muhammed'in yanında Kur'an-ı Kerim, Arapça ve Akaid derslerini alarak yaptı. Ardından çevre illerdeki medreselerde bulunan meşhur alimlerden ders alarak klasik tarz medrese tahsilini tamamladı.

Medrese tahsilini tamamladıktan sonra, Elazığ İmam Hatip Okulu ile Bingöl Lisesi'ni haricen bitirdi.

1975'te kazandığı Kayseri Yüksek İslam Enstitüsü'nden 1979 yılında mezun oldu. Aynı üniversitede İslam Hukuku Anabilim Dalından 1989-1991 yılları arasında 'İslam Hukuku Prensipleri Işığında Organ Nakli' teziyle Yüksek Lisans, 1991-1995 yılları arasında da *'İslam Hukuku ve Türk Mevzu Hukukunda Kıymetli Evrak'* teziyle Doktora çalışması yaptı.

1970-1979 tarihleri arasında Bingöl ve Kayseri'de İmam-Hatiplik, 1980-1985 yılları arasın Yahyalı İlçe Müftülüğü, 1985-1989 yılları arasında da Hollanda Lahey Büyükelçiliği Din Hizmetleri Müşavirliği Sosyal Yardımcılık görevini yürüttü.

2001 yılında İslam Hukuku Doçenti olan Beki, halen Kayseri Haseki Eğitim Merkezi'nde İslam Hukuku dersleri vermektedir.

Doç. Dr. Beki'nin Yayınlanan Eserleri:

1. İslam Hukuku Prensipleri Işığında Organ Nakli
2. İslam'da Güncel Ticari Meseleler
3. İslam Hukukunda Siyasi Yönetim
4. İslam Ticaret Ahlakı

İslam Ticaret Ahlakı

Doç. Dr.
Abdulaziz Beki

İslam Ticaret Ahlakı

Doç. Dr.
Abdulaziz Beki

BEKKE -6

Eser,
***M. Edip Beki**'nin*
editörlüğünde
yayına hazırlanmıştır.
Kapak ve iç tasarımı
Realist
tarafından yapıldı.
Baskı ve cilt işlemleri
Kahraman Ofset
tarafından gerçekleştirildi.
1. Baskı olarak
Temmuz 2005 tarihinde yayınlandı.
Kitabın Uluslararası
Seri (ISBN) Numarası:
975-95270-4-9

İrtibat Adresi:
Kemeraltı Mah. Nazımbey Cad.
Hasbahçe Sitesi B Blok. No: 12
153/A - Melikgazi-KAYSERİ

İrtibat Telefonu:
0.352.3200347

azizbeki@mynet.com
mebeki@mynet.com

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

20. Asrın maddeci felsefesi, beyin ve düşünce mekanizması, insanlığın huzur ve saadetini yalnız maddede gördüğü için beşeriyetin bütün dikkatini maddeye ve ahlak dışı yollarla ekonomik imkanlar elde etmeye çekmiştir. Bu düşünce ile harekete geçen aktif beyin ve zekâlar, kısa zamanda baş döndürücü teknolojik gelişmeler sağlamışlardır.

Bu gelişmeler de dünyayı kıt'a, kıt'ayı ülke, ülkeyi şehir, şehri de bir pazar haline getirmiştir. Nitekim, eskiden fertler arasında cereyan eden ticaret, yerini uluslararası ticarete, zirai maddeler arasındaki ticaret, yerini sınai, teknolojik ve elektronik maddeler arasındaki ticarete, şehirlerarası ticaret de yerini ülkeler ve kıtalararası ticarete terk etmiştir.

Bu maddi gelişmelere karşın, manevi alan ve metafizik alemde ciddi bir gerileme, toplumlarda ise olumsuz bir değişim meydana gelmiştir. Ahlaki kemalât, yerini çıkar ve maddî kaprislere bırakmış, insalığın mutluluk kay-

nağı olan ruh ve bedeni besleme dengesi bozulmuş, kabuğa aşırı ölçüde bir ilgi gösterildiği halde saadetin özü olan ruha ve mistik duygulara hemen hiç yer verilmemiştir. Nitekim büyük filozof ve düşünür *Dr. Muhammed İkbal*, yakından çok iyi tanıdığı garb medeniyetini ve batı dünyasını değerlendirirken şöyle der:

Feryâd zi Efrenk û dilâviz- i Efrenk
Feryâd zi Şîrin û Perviz-i Efrenk
Alem heme virâne zi Cengiz-i Efrenk
Mimar-ı Hârem! Bâz be-tamir-i cihân hîz
Ez hâb-ı gırân hâb-ı gırân hâb-ı gırân hîz
Ez hâb-ı gırân hîz

Yani,
Batıdan ve Batının yaldızlı çekiciliğinden feryad!
Perviz ile Şirin misali Batının elinden feryad!
Tüm dünya, Moğol Cengiz misali, batıdan harabe oldu
Ey Haremin mimarı! Kalk, dünyayı yeniden tamir eyle
Ağır uykudan, ağır uykudan, ağır uykudan uyan;
Ağır uykudan uyan!

Binaenaleyh, eski iktisadi kural ve kurumlarla bu evrensel boyuttaki iktisadî hayatın çarkını doğruluk ve dürüstlük çemberi içinde döndürerek çalıştırmak kolay olmadığı için, batı dünyası kendi kültürü ışığında geliştirdiği yeni iktisadi kurum ve kaidelerle ekonomik hayatta sosyalizm, komünizm ve kapitalizm gibi yeni sistemler üretmiştir. İktisaden güçlenen Batı dünyası kendi kültürünü ve bu arada kendi ekonomik ve ticaret ahlakı modelini de dünyaya ihraç etmekte ve benimsetmekte hayli başarılı olmuştur.

Batının bu ekonomik ve teknolojik üstünlüğünün her yönüyle zirveye çıktığı çağımızda batının kültürel hegemonyası altında kalan müslüman fert ve toplumlar, aşamalı olarak kendi inanç, ahlak, hukuk ve kültür yapısına

yabancılaştıktan sonra özellikle ticari hayatlarında helal-haram, dürüstlük-sahtekârlık ve hak-batıl çizgisinden de büyük çapta uzaklaşmışlardır.

Artık ne seküler eğitim-öğretim, ne maddeci koltuk ve makam, ne renkli diploma ve ne de gayr-i meşrû servet ve maddi güç, sahibini kötü ahlaktan, çirkin tutum ve davranıştan alıkoyabilir hale gelmiştir.

Oysa başta toplumumuz olmak üzere İslam ümmeti her çağda bilim, teknoloji, askeri ve ekonomik alanlarda süper güç olmak zorundadır. Çünkü yeryüzünü barış ve huzur gezegeni haline getirmek ve dinî ve etnik kimliğine, rengine ve cinsiyetine bakmaksızın herkesi zulüm, baskı ve sömürüden kurtarıp güven, emniyet ve mutluluğa kavuşturmak İslam ümmetinin görevidir. Bu kutsal ve evrensel vazifeyi yerine getirebilmesi için dünyada söz sahibi olması gerekir. Dünyada söz sahibi olabilmek için de mezkûr alanlarda süper güç olmak lazımdır. Bu ise her şeyden önce hayatın altyapısını bilimsel bir inanç, samimî bir ibadet ve güzel bir ahlâk eğitimiyle tesis etmekle sağlanabilecek bir sistem oluşturmak ile mümkündür.

Ancak bu maddeci felsefe ışığında beyin aleminin tasavvur edebildiği bütün sistemleri deneyen ve deneyebildiği hayat biçimlerinden umduğunu bulamayan ve insanlığa vadettiği huzur ve saadeti getiremeyenler, tekrar ümit dolu din atmosferine girmek durumunda kalmıştır. Nitekim, Batı dünyasının bu faizli ekonomi modelinden ve bir takım ticaret ahlak kurallarından rahatsız olan İslam dünyası da kendi inanç, ahlâk ve kültürü ışığında yeni bir İslam ekonomisi modelini, yeni bir çalışma ve ticaret ahlak projesini çizmeye, geliştirmeye ve uygulamaya çalışmaktadır.

'Tarih tekerrürden ibarettir' kaidesi gereğince, İslam coğrafyası da tekrar kendi dinî, hukukî, ahlakî ve kültürel hayatına dönmek üzere yola çıkmıştır. Toplumun bu fiilî

dönüşü, müslüman bilim ve kalem erbabını da harekete geçirmiştir. Toplum, itikadî yapısını, batıl inanç ve düşüncelerden arındırmak isteğinde olduğu gibi ahlakî, hukukî ve kültürel yapısını da batıl ve na-meşru ilke, kural ve kaidelerden temizlemeye taliptir. Tabiî olarak bu arada ticari hayatını da cahiliyet sisteminin kazanç yolları olan sömürme, faiz, dolandırma, gasp, hile, kumar, talan ve aldatma gibi kirlerden de arındırarak tertemiz bir ticari ortama kavuşturmak istemektedir. Bu arındırma ameliyesi ancak ve ancak İslam, iman, ahlak ve hukuk sistemleriyle mümkündür.

İşte bu ehemmiyete binaen Batının genel kültür hegemonyasından ve bu meyanda sömürücü-faizli ekonomik sisteminden, materyalist ticaret ahlak felsefesinden rahatsız olan müslüman halkımızı belli bir ölçüde bu rahatsızlıktan kurtaracak ve ticarî hayatını kendi inanç ve ahlâkı doğrultusunda tanzim etmelerine ışık tutacak, İslam ticaret ahlakı kaide ve kurallarını içeren böyle bir çalışmaya karar verdik. Böylece, toplumumuzun bu ciddi istek ve taleplerine kendi çapımızda yol göstermek, cevap verebilmek ve belli nisbette de olsa bu meşru ve fiili arzularını gerçekleştirmekte onlara yardımcı olup katkıda bulunabilmek için bu çalışmaya başladık. Bu düşünce ile araştırmalara başladığımızda ticaret aleminde yaygın olan bazı ticari hata ve ahlakdışı davranışları da tesbit ederken bunların ahlaki ve hukuki hatalar olduğunu müşahade ettik.

Elinizdeki bu küçük hacimli eserin sistematik yapısı ve iç dünyası şöyledir:

İslam Ticaret Ahlakı adı altında tanzim edilen bu çalışmamızı,

I. Genel Bilgiler,

II. Bazı Kavramlar ve

III. İslam Ticaret Ahlakı Kuralları olmak üzere üç ana bölüme ayırdık. Bu üçüncü konuyu da *"Müsbet Ticari Ahlak*

Prensipleri" ve *"Menfi Ticari Ahlak Prensipleri"* diye iki tali başlık altında işledikten sonra *Sonuç* başlığı altında konuyu özetleyerek araştırmamızı noktaladık.

Binaenaleyh, İslam Ticaret ahlakı ışığında bugünkü ticaret erbabının güncel ticari sıkıntı ve problemlerine maruz kalmamak ve inanan halkımızı maddi kavga ve huzursuzluktan ve manevi günah ve hüsrandan kurtarmak ve dolayısıyla ticaret hayatına da istikrar ve fazilet getirmek amacıyla kaleme alınan bu küçük hacimli el kitabı eserin toplumumuza özellikle okuyucu tacir ve esnafımıza ve tüm insanlığa hayırlar getirmesini ve gereği gibi hareket edilmesini Yüce Allah'tan niyaz ederim.

Doç.Dr. Abdulaziz BEKİ
Nisan 2005 - KAYSERİ

"Ey mü'minler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret olması hali müstesnâ, mallarınızı, bâtıl (haksız ve haram yollar) ile aranızda (alıp vererek) yemeyin ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah, sizi esirgeyecektir."

(Kur'an-ı Kerim, Nisâ: 4/29)

İSLAM TİCARET AHLAKI

I. GENEL BİLGİLER

İslam doktrinine göre tabiî geçim, zenginleşme ve kalkınma yolları ziraat, ticaret ve sanattır.[1] Bugünkü deyimle tarım, teknoloji ve ticaret sektörleridir. Zira insan hayatının devamını sağlayan ve direkt olarak ona hayat veren unsurlar; yeryüzünün toprak ambarından, ağaç bahçesinden ve hayvan sektöründen elde edilen ziraî ve hayvani hasılat ile sınaî ürünlerdir. Ancak ticaretin ziraat ve sanat faaliyetleriyle çok sıkı bağlantılı olduğu da bilinen bir gerçektir. Nitekim tarımsal ürünlerin çoğu direkt olarak, bir kısmı da -sınaî ürünler gibi- sınaî müesseselerde işlendikten sonra ticaret yolu ile pazarda insanoğlunun menfaatine sunulmaktadır.

Ancak bunlardan ticaret, hem riskli, hem yaygın ve hem de bireysel ve toplumsal hayatın idamesi için gerekli

1. Geniş bilgi için bak: İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed, Mukaddime, Beyrut ty., s. 382 vd.

olan unsurların gereksinim odaklarına hızlı bir şekilde ulaştırılabilmesi noktasında diğerlerinden ayrılmaktadır. Doğal olarak ticarî faaliyetlerin önemi, sirküle edilen malın önemiyle paralellik arzetmesine karşın hukukî ve ahlâkî açıdan bundan daha ziyadedir.

Bir düşünme ve yaşama biçimi olan İslam Dini, fert ve toplum hayatını kuşatırken, bir yandan bireyin inanç çerçevesini çizmiş, diğer yandan da bu çerçeve sınırları içerisinde ferdin yaşam biçimini tayin etmiştir. Bu dünya görüşü, birey-insanın kültürel ve sosyo-ekonomik yaşantısının altyapısını oluşturmak noktasında, hakkaniyet ve karşılıklı hak ve hukuka saygılı olmak, dolayısıyla batıl ve haksız kazanç yollarından ve zulümkâr tutum ve davranışlardan sakınmak gibi evrensel ilke ve normlar da ortaya koymuştur.

Tarihî realiteler gösteriyor ki, insanlığa rahmet olarak gönderilen İslamiyet, insanlığı kendi inanç sistemiyle olgunlaştırıp manen tekamül ettirdiğinden, onu kendi ahlakî ve hukukî ilke ve ölçüleriyle cahiliyet sisteminin bir nevi ürünü olan zulüm, dolandırıcılık, aldatma, faiz, gasp, hile, kumar ve talan gibi pek çok haksız kazanç yolundan kurtarabilmiştir.

Ancak sonraları müslümanlar, tarihin akışı içinde kendi değerlerine yabancılaşmak suretiyle itikadî, ahlakî ve kültürel yapılarında bir takım olumsuzluklar yaşadıkları gibi siyasal, sosyal ve ekonomik durumlarında da büyük sarsıntılar yaşamışlardır. Bu sarsıntıların bugün de devam ediyor olmasının en önemli sebeplerinden birisi, kendi normatif değer yargılarının aleyhine sekülerleşmeleri ve insan merkezli bir ekonomik strüktür oluşturmaya çalışmalarıdır. Diğeri ise herkesin, en az yetkili çevrenin millet ve memleketin yararına pozitif bilim ve teknoloji ile uğraşacağı yerde kendi kültürel, etik ve sosyo-ekonomik yaşam tarzıyla bitmez

tükenmez bir mücadele içine girmesidir. Doğal olarak böyle bir yapı, helal-haram, dürüstlük-sahtekarlık, temizlik-kirlilik, hak-batıl kavramlarının netliğini kaybetmesi durumunu da beraberinde getirecektir. Dolayısıyla bazı esnaf ve tüccarın kazanma ibresi helal dairesinden haram dairesine, ticarî gayesi de meşrû kazanç temin etmekten salt çıkar sağlamaya yönelmiş bunlara bağlı olarak hayat anlayışı da *'fazilet'*ten *'menfaat'*e çevrilmiş olur.

Binaenaleyh, yukarıda belirtilen ekonomik, ahlakî ve hukukî bataklığa düşmüş, hilekâr ve batıl ticarî hastalığa yakalanmış özellikle inanan fert ve toplumları kurtaracak kuvvet, İslam Dininin iman, itikat ve hukukundan süzülen İslam ticaret ve çalışma ahlakıdır. İslam, kendi itikadî sisteminden beslenen adalet, insaf, merhamet, dürüstlük ve Cenab-ı Hakk'ın ve halkın hukukuna saygı göstermek vb. ahlakî ve hukukî ilke ve prensiplerle cahiliyet toplumunu kurtardığı gibi bugünkü hasta toplumları da aynı reçete ile kurtarabilir güçtedir.

İslam ticaret ahlakının koyduğu ilke ve prensipler, ticaret hayatının altyapısı ve ekonomik istikrarın temel taşlarıdır. Çünkü bu kurallar, ne heva ve hevesin ne de materyalist düşünce ve şuurun mahsulüdür. Bu kurallar, Allah (c.c) korkusunu üreten lahûti bir vahyin ve hiç bir haksızlığa izin vermeyen tahkiki bir imanın ürünüdür. Bu evrensel kuralların doğruluğunu ve gerçek reçete olduğunu bize de göstererek onaylayan bu iman ve vahyin ışığında çalışan bilim, akl-ı selim ve hayatın kendisidir.

Çalışmayı hayat, tembelliği ölüm sayan İslam Dini, meşru dairede her türlü çalışmayı özellikle ticaret yapmayı çokça teşvik etmiştir. Zira ticaret, ekonomik faaliyetler arasında en geniş, en verimli ve en kârlı bir geçim kaynağıdır. Nitekim Kur'an-ı Kerim müteaddit ayetlerde ticareti, Allah'ın lütuf ve ihsanı olarak nitelemiş ve bunu teşvik

etmiştir. Ezcümle, Yüce Allah (c.c) bütün müslümanlara hitaben Cuma suresinde,

"(Cuma) Namazı bitince yeryüzüne dağılın; Allah'ın lütfundan rızık isteyin (ticaret yapın). Allah'ı çok anın ki saadete erişesiniz"[2] diye buyurmuştur.

Keza Peygamber Efendimiz de bir Hadis- i Şerif'te,

"Ticaret yapınız. Çünkü, rızkın onda dokuzu ticarettedir"[3] buyurarak buna işaret ederken başka bir hadiste de *"Dürüst ve güvenilir tüccar, kıyamet gününde peygamberler, sıddîkinler ve şehitlerle beraber olacaktır"*[4] beyanıyla da ticarî faaliyetlerin zorluğuna ve manevî bir meydan muharebesi niteliğinde olduğuna ve ancak bu cephede dürüst olarak çalışan tacirin muzaffer olacağına işaret etmiştir.

Dolayısıyla *"İslam Ticaret Ahlakı"* adı altında, eski-yeni dünya dini ve hayat nizamı olan İslâmiyetin ekonomik ahlakî prensipleri ortaya konulacak, tacir ve esnafın bağlanması gereken iyi ahlak kural ve kaideleri ile sakınması gereken kötü ahlak kuralları işlenecektir. Yani, insanlığın en son ve en genç dini olan İslamiyetin ekonomik anlayışı, ticaret hayatına bakışı ve ticarî ahlakın İslam'daki yeri tesbit edilecektir. Evet İslam dini, ukbadan ziyade dünya dinidir. Çünkü İslam dini, bürokratik bir deyimle gereği için dünya hayatı konusunda prensipler koymakta, mükellefiyetler getirmekte, ahiret için yalnız bilgi vermektedir.

Zira dünya teklif (daru't-teklif); ahiret ise mükâfat diyarıdır. Dolayısıyla ahirette namaz, oruç, zekât, hacc vb. ibadetler olmadığı gibi hırsızlık, içki, kumar yasağı gibi yasaklar da yoktur. Demek ki İslam dini beşeriyete, kulların dünyevî yaşantılarını, meşru gayret ve çalışmalarını uhrevî

2. Kur'an-ı Kerim, Cuma: 62/10.
3. Gazalî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, İhya-u Ulûmi'd-Din II/64 (Ebu Naim'den)
4. et-Tirmizî, Ebu İsâ Muhammed b. İsâ (ö. 279/892), es-Sünen (Ahvezî ile birlikte), I-XIII, Beyrut ty., Buyû 4, V/213, ed-Darimi, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, es-Sünen, I-II, yy ty., Buyû, 8.

yatırımlara dönüştürecek ve iki cihan saadetlerini doğuracak şekilde tanzim etme planı sunmuştur. Dolayısıyla İslam ticaret ve çalışma ahlakı ile ekonomik faaliyetler arasında güçlü bir bağ ve bağlantı vardır ki, buna göre, İslam'ın fert ve toplumu için *"İslamsız bir ekonomik hayat ve ekonomisiz bir İslâmî hayat olamaz."* felsefesi, kesin bir postulat halini almıştır.

İslam dini, itikadî hayatın tabiî kalbi, fıtrî dimağı ve semavî dili olduğu gibi ictimâî hayatta huzur ve barışın garantisi, hukukî hayatta adalet ve hakkaniyetin teminatı ve iktisadî hayatta da kalkınmanın muharrik gücü, meşrû emek ve sermayenin koruyucu ruhu olmuştur.

Dünyayı ahiretin tarlası olarak gören İslam dini, çalışmayı ibadet olarak takdim ederek dünya-ahiret dengesinin korunmasına ve hayatın bölünmezliğine dikkat çekmiştir. İslamın bu anlayışının kaynağı Kur'an-ı Kerim'dir. Modern dünyanın hayat anlayışı hevâ ve hevesten ibarettir. Buna hakim olan zihniyet ise para, alkol ve kadın üçlüsünden oluşan şehvetperest bir zihniyettir. Zira maddeci ve sömürücü materyalist dünya metâfizik ruh, semavî beyin ve lâhûtî akıl yerine fırsatçı bir dimağ, şehevi bir kalp ve sömürücü, egoist bir aklı benimsemiştir. Büyük alim ve düşünür *Molla Abdurrahman-ı Camî* bu iki hayat felsefesinin mahiyet farkını, kaynakları ile birlikte şu şekilde ortaya koymaktadır:

Hikmet-i Yunaniyân peygâm-ı nefsest û hevâ
Hikmet-i İmaniyân fermûde-i peygamberest
Yani,
Yunan felsefesinin kaynağı, nefsin vesvesesi, heves ve hevâsı;
İman sahiplerinin felsefe kaynağı ise peygamberin emir ve sünnetidir.

Binaenaleyh ticarî faaliyet, hukukî ilkelere ve güzel ahlak prensiplerine uygun olarak yapılırsa, iktisadi hayata toplumsal bir canlılık ve heyecan getirebilir. Aksi takdirde hukuka uymayan ve ahlaktan yoksun bir ticaret hayatı, toplumu ciddi sıkıntılara sevkeder.

İnsanlığın semâvî düşünce mekanizması olan İslamiyetin ana gayesi, Kur'an-ı Kerim'in hidayet rehberliğinde, dünyada insanın canını, malını, ırzını, aklını ve bütün hak ve hukukun kaynağı ve koruyucusu olan dinini muhafaza etmektir. Böylece onu, dünyada kendisine yakışır, izzetli ve şerefli bir hayata kavuşturmak, ahirette de ona cennet saadetini kazandırmayı hedeflemektedir.

De ki: "Babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, akrabanız, elde ettiğiniz mallar, durgun gitmesinden korktuğunuz ticaret, hoşunuza giden evler sizin katınızda Allah'tan, peygamberinden ve Allah yolunda savaşmaktan daha sevgili ise, Allah'ın buyruğu gelene kadar bekleyin. Allah fasık kimseleri doğru yola eriştirmez."

(Kur'an-ı Kerim, Tevbe: 9/24)

II. BAZI KAVRAMLAR

Bu başlık altında, çalışmamızda anahtar kavram hükmünde olan bazı kelimelerin tanımlarını vermekte ve genel tasniftini yapmakta yarar vardır. Dolayısıyla, Ticaret Ahlak kurallarına geçmeden evvel tekil olarak *"ticaret"* ve *"ahlak"* kavramları ile isim tamlaması olarak *"ticaret ahlakı"* kavramının tanımını ve genel tasnifini yapmaya çalışacağız.

A. TİCARET KAVRAMI

Ticaret olgusu, beşer tarihi kadar eski bir geçmişe sahiptir. Dolayısıyla, bütün medeniyetlerde, kültür ve dinlerde yer alan ticaret, eski çağlardan beri bilinen ve doğal bir ihtiyacın sonucu olan bir hadisedir. Yani ticaret, ulusal ya da dinsel bir olay değildir. Beşeri ihtiyaçtan doğan fıtri bir olaydır. Ancak, her çağda ve her toplumda ilgili medeniyet ve kültür toplumunun hukuk ve ahlak kurallarıyla disipline edilmiştir.

1. Ticaret Kavramının Tanımı

Büyük sosyolog *İbn Haldun*'a göre ticaret; serveti geliştirip çoğaltmak için ucuzluk ortamında eşyayı satın alıp pahalılık döneminde satmak suretiyle yapılan bir kazanç faaliyetidir. Daha veciz bir söylemle ticaret, ucuza satın alıp pahalıya satmaktır.[1]

Büyük Hukukçu *Ebu Bekr el-Cassas*'a göre, ticaret, ehliyetli iki kişinin serbest iradelerine dayanan ve iki meşrû mal değişimini sağlayan malî ivazlı bir akittir.[2] Bu tanım, kâr amacına yönelik olarak yapılan bütün muâvazalı akitleri ve mübadele işlemlerini içine almaktadır. Mesela, şahıs veya şirket kontrolünde işletilen borsa, holding, dükkan, market, manav, galeri, emlakçılık, emtia, zahire ve hayvan alım-satımı ve diğer ticarî işletmelerden tutun seyyar satıcılık ve her türlü serbest ticaret faaliyetlerine varıncaya kadar bunlarda yapılan bütün muavazalı işlemler, ticaret kavramının kapsamına girmektedir.

2. İslam Açısından Ticaretin Amacı

İslam insanının her faaliyeti ve etkinliği, iyi niyet ve iyi amaçla ibadet sayıldığı için ticarî faaliyetin amacı da İslamın çizdiği gaye doğrultusunda olmalıdır. Binaenaleyh, İslam ekonomik ve çalışma anlayışına göre ticaret, ferdin menfaati kadar toplumun menfaatini esas alan ibadet niteliğinde bir faaliyettir. Bu faaliyetlerin temelinde bir taraftan ferdin kendi ve bakmakla yükümlü olduğu şahısların nafakasını, rızkını ve geçimini temin etme görevini ifa etmenin dinen ve hukuken farz olduğu düşüncesi yatmalı, diğer taraftan yerleşim merkezinde yaşayan diğer insanlara da muhtaç oldukları eşyayı edindirebilme niyeti taşınmalıdır. Bu düşünce ve iyi niyetin, materyalist felsefelerde yeri yok-

1. İbn Haldun, s. 383.
2. el-Cassâs, Ebu Bekr b. Ahmed b. Ali er-Râzi, Ahkâm-u'l- Kur'ân, I-III, Beyrut 1335, II/172.

tur. Ahiret inancından yoksun bir zihniyet, elbette kısa veya uzun vadede kendinden ve kendi çıkarından başkasını düşünemez.

B. AHLAK KAVRAMI

Ahlak kavramı da ticaret kavramı kadar eski bir geçmişe sahiptir. Ancak ticaretten farklı olarak ahlak, ulusal, dinsel ve toplumsal nitelik ve özellikleri karakterize eden bir yapıdadır. Ayrıca toplumsal davranış ve hareketleri belirli kural ve kaidelerle disipline eden önemli bir olgudur. Fakat İslam ticaret ahlakı, İslamın diğer dalları gibi, ulusal değil, evrenseldir. Çünkü İslam dini, ulusal, bölgesel ve hatta çağcıl olmadığı gibi, onun hukuku, ahlakı ve dünya görüşü de çağlarüstü ve global bir sistematiğe sahiptir. O, belli bir çağa, coğrafyaya veya ulusa değil, küre-i arza belki bütün gezegenlere hitap eden lâhûtî bir nizamdır.

1. Ahlakın Tanımı

Ahlak sözcüğü, Arapça kökenli, *'huy'* anlamına gelen *'huluk'* kelimesinin çoğulu olup, *'huylar'* anlamına gelir. Ancak Türkçede, eşya, evliya ve ensar kelimeleri gibi tekil anlamda kullanılır.

Terim olarak ahlak, bir toplumda iyilik ve kötülük hakkında oluşan değer hükümlerine göre, yapılması veya yapılmaması gereken davranışlara ilişkin kurallar bütünüdür.[3] Ahlak kuralları da din ve hukuk kuralları gibi insan davranışlarını düzenleyici niteliktedir. Ahlakî kurallar, daha ziyade vicdani ve subjektiftirler.

Ahlak, ruhi bir meleke ve manevi bir yetenek ve bir kudrettir. İnsanoğlu, yaratılışında bulunan bu yetenek ve melekeye dayanarak bir takım olumlu veya olumsuz tutum

---

3. Bilge, Necip, Hukuk Başlangıcı, Hukukun Temel İlkeleri, Ankara 1983, s. 19-20.

ve davranışlar sergiler. Bu, ruhun derinliğinden doğarak insandan sudur eden güzel veya çirkin davranışlara *ahlakî fiiller* denir.

Hz. Ali (r.a) *"Güzel ahlak, haramdan sakınmak, helali aramak ve aile fertlerine karşı cömert davranmaktır"* şeklinde buyururken *Hasan-ı Basri "Güzel ahlak, güler yüzlülük, cömertlik ve başkasını incitmemektir"* demiştir.[4]

Güzel ahlak, sosyal ve ekonomik yaşamın huzur, barış, sevgi, saygı, güven ve istikrar projesidir. Ahlak, hele İslam gibi bir yüce dinden, semavi akıldan ve ilahi bir eğitim ve öğretim ikliminden besleniyorsa toplumun kalbini bütün kirlerden, paslardan, dimağını bütün hile, sahtekarlık ve dolandırma düşünce ve anlayışlarından temizleyerek fert ve toplumu müreffeh, mutlu ve tertemiz bir hale getirir. Aksi takdirde, bir Hint filozofunun dediği gibi, dinin bulunmadığı bir toplumda ahlaktan, ahlakın bulunmadığı bir toplumda hukuktan söz edilemez. Nitekim Resulüllah (SAV) de *"Ben güzel ahlakı kemale erdirmek için gönderildim"* şeklindeki[5] mübarek sözü ile semavi dinlerin ve ilahi mesajın ana hedefini gösterirken ahlakın önemine işaret ederek bütün insanlığın dikkatini de güzel ahlaka çekmiştir. Gerçekten bireysel ve toplumsal yaşamın en güzeli ve en ideali, Hâlık ve mahlukun, yaratıcı ve yaratıkların hukukuna saygının gösterildiği şekildir.

Hülasa İslam dini, bir taraftan genel olarak ahlakın, bir taraftan ticaret ahlakı gibi özel ahlakın esaslarını, yasalarını ve temel kurallarını kesin bir tarzta tesbit edip koyarken diğer taraftan pratik ahlak üzerinde özenle durmuştur. Çünkü, insanlık güzel ahlak ile kaimdir; insanlığın nezaket, nezahet ve kemale ermesi ancak güzel ahlak ile mümkündür. Nitekim, mütefekkirin birisi şairâne bir tarzda bu gerçekleri şiir diliyle şöyle ifade etmiştir:

4. Geniş bilgi için bak: Gazali, III/52 vd.
5. Malik b. Enes, el-Muvatta, Beyrut 1987, Hüsnu'l-Hulk, 8.

Hüsn-ü ahlak ile kâimdir kemalât-ı beşer
Kâbil-i tehziptir her vechiyle ahlâkımız
Müste'id kılmış bizi kesb-i kemâl-ü hikmete
Kadr-i insaniyeti i'lâ eden Hallâkımız

Yani;
İnsanlığın gerçek değerleri güzel ahlak ile ayakta kalır
Mamafih, her yönüyle arıtılma eğilimindedir ahlakımız
*Bize kemal ve hikmet kazanma yeteneğini lütfet*miş
İnsanlığın şerefini yücelten Yüce Yaratıcımız

Buna karşın, güzel ahlaktan yoksun cemiyetlerde fazilet güneşi doğmaz, mutluluk gezegenleri parlamaz, yükselme pınarları kaynamaz, nezâket ve nezâhet çiçekleri açmaz ve gerçek medeniyetten belki de eser kalmaz. Ve böylece saadet yıldızları söner, toplumun afâkını karanlıklar kaplar, bireysel korku, güvensizlik ve bunalım bulutları ülke geleceğini perdeler ve nihayet -Allah korusun!- ulusal felaket ve millî kıyamet kopar.

2. Ahlakın Tasnifi

Ahlak kuralları, tanımından da anlaşıldığı üzere, iyi *(ahlâk-ı hamide)* ve kötü *(ahlâk-ı zemime)* olmak üzere iki kısımdır.[6] Bugünkü çağdaş anlayışa göre, bunlardan toplum tarafından benimsenen ve takdir edilen Ahlakî ilkelere güzel; toplum tarafından kınanan ve tenkit edilen davranışlara da kötü ahlak denir. Ancak, hemen şunu belirtmeliyiz ki, her toplumun ahlak anlayışı farklı olabildiği için bu değerlendirme de farklı olacaktır. Fakat biz burada İslam kültür ve medeniyetiyle yetişip yaşayan İslam toplumunu kastediyoruz. Yani, burada kıstas ve mihenk taşı, herhangi bir toplum değil, sosyo-ekonomik hayatını Kur'an-ı Kerim'in

6. Gazali, III/52 vd.

çizdiği hayat projesine uygun olarak düzenleyen ve onu semavi çerçeveye endeksleyen toplumun değerlendirmesidir.

Binaenaleyh İslamın mantığına göre güzel ve çirkini, iyi ve kötüyü ve dolayısıyla güzel ahlak ile kötü ahlakı belirleyen merci', herhangi bir şahıs veya toplumun kendisi ya da düşünce ve gelenekleri değil, ferdin ve toplumun yaratıcısı olan Yüce Allah'ın kitabı Kur'an-ı Kerim ve Resulünün Sünnet-i Seniyyesidir. Çünkü fert, hevâ ve hevesin yanısıra kişisel kaprislerinin etkisinde kalarak kötüyü iyi, iyiyi kötü olarak algılayabilir. Örneğin gerek Ortaçağ cahiliye döneminde gerekse bugünkü modern çağda dünyanın değişik bölgelerinde hala ineğe, ateşe, yıldızlara ve putlara tapılmakta ilmin ve akl-ı selimin reddettiği zina, içki, kumar, uyuşturucu madde kullanımı ve kendi çıkarı için adam öldürme gibi çağdışı tutum ve davranışlar, daha ziyade eğitim görmüş akıl ve bilgi sahipleri tarafından hem de bilerek işlenmekte ve hatta biraz daha ileri gidilerek şirin bile gösterilmeye çalışılmaktadır.

Nitekim E*bu Ümamete el-Bahili*'nin rivayet ettiğine göre Peygamber Efendimiz (SAV), mucize penceresinden nübüvvet gözlüğüyle çağımızın, çağdışı, ilkel ve dehşet verici sosyo-kültürel dejenerasyonunu görerek ümmetini uyarmak için ashabının dikkatini çekmiş ve ashabıyla arasında şöyle bir diyalog geçmiştir:

- *Kadınlarınız azgınlaşınca, gençleriniz yoldan çıkınca ve siz de kötülüklere karşı cihat ve mücadeleyi terkedince, işte o zaman haliniz nice olacaktır?*

- Aman Ya Resûlüllah! Bu olacak mı?

- *Evet, ruhumu elinde tutana and olsun ki, bundan daha beteri olacaktır.*

- Bundan daha beteri ne olabilir Ya Resûlüllah?

- *Gelecekte siz marûfu* (Allah'ın emrettiği güzel şeyleri) *emretmez ve münkeri* (Allah'ın menettiği çirkin şeyleri)

de men etmez hale gelirseniz, işte o zaman durumunuz ne olacaktır?

- Aman Ya Resûlüllah! Bu da mı olacak?

- *Evet, ruhumu elinde tutan Allah'a kasem ederim ki, bundan daha beteri olacaktır.*

- Bundan daha beteri ne olabilir Ya Resûlüllah?

- *Gelecekte siz marûfu* (Allah'ın emrettiği güzel şeyleri) *münker, münkeri* (Allah'ın menettiği çirkin şeyleri) *marûf göreceğiniz vakit haliniz nice olacaktır*?

- Aman Ya Resûlüllah! Bu da mı olacak?

- *Evet, ruhumu elinde tutan Allah'a kasem ederim ki, bundan daha beteri olacaktır.*

- Bundan daha beteri ne olabilir, Ya Resûlüllah?

- *Gelecekte siz münkeri* (Allah'ın menettiği çirkin şeyleri) *emreder ve marûfu* (Allah'ın emrettiği güzel şeyleri) *da menederseniz, işte o zaman haliniz ne olacaktır?*

- Aman Ya Resûlüllah! Bu da mı olacak?

- *Evet,* dedi Peygamber Efendimiz ve ekledi:

- *Ruhumu elinde tutan Allah'a kasem ederim ki, bundan daha beteri olacaktır. Yüce Allah şöyle diyor: "Ben kendi azametime kasem ettim. O zaman başlarına öyle fitneler koparacağım ki, en zeki ve en sabırlı olanları dahi şaşkına dönecektir."*[7]

İşte bugün sosyo-kültürel yapımızdaki bozukluk ve ahlaki dejenerasyon 14 asır önce haber verilen bu kritik noktaya ulaşmış görünüyor. Sosyal, ekonomik ve siyasal yaşamımızda koparılan fitneler, fırtınalar, bunalımlar ve kopan felaketler bu mûcizeli hadisin doğruluğunu onaylayan birer turrâ ve imza hükmündedir. Şu halde başımıza ulusal kıyametin kopmasını istemiyorsak, İslam Dini ile barışmalı, ahlakıyla ahlaklanmalı, ibadetleri yerine getirmeli ve onu kendimize hayat modeli olarak benimsemeliyiz.

7. Gazali, II/305.

C. TİCARET AHLAKÎ KAVRAMI

'Ticaret' ve *'ahlak'* kavramlarının tanım ve tasniflerini özet halinde ayrı ayrı yaptıktan sonra şimdi de bu iki sözcükten oluşan *'Ticaret Ahlakı'* tamlamasının tanım ve tasnifini yapacağız ki, araştırma konumuzu yakından ilgilendiren bu tamlamanın muhtevası ve kapsamıdır.

1. Ticaret Ahlakının Tanımı

Ticaret ahlakı, ticaretle uğraşan özel ya da tüzel kişi veya kişilerin yapacakları ticari faaliyetlerde, uymaları ve sakınmaları gereken tutum ve davranışların ahlakî boyutunu düzenleyen kuralların bütünüdür. Başka bir söylemle Ticaret ahlakı, satıcı ile müşteri arasındaki ticarî ilişkilerde dikkat edilmesi gereken kaide ve ilkelerin tümüdür.

Ancak, biz burada elbette İslam ticaret ahlakını kastediyoruz. Çünkü, kapitalizm ve liberalizm gibi başka kültür toplumlarının ticareti, iktisadi kanser sayılan faiz ilkesine endekslenmiştir. Nitekim faiz, tefecilik, kumar, talan, hile ve sahtekârlık gibi pek çok kötü tutum ve davranış, Ortaçağ cahiliye dönemi Arap kültürü ve ekonomik yaşamında önemli kazanç yolları ve ticari ilkeler olarak yer almıştır. Dolayısıyla, bu tip toplumlarda kumar ve faizle ticaret yapmak kendi ahlak ve hukuk anlayışlarına uygun iken; İslam toplumunda hukuk ve ahlak dışı bir eylem ve davranış olarak görülür.

2. Ticaret Ahlakının Tasnifi

Ticaret ahlakı da başta *"Güzel ahlak"* ve *"Kötü ahlak"* olmak üzere iki ana bölüme ayrılır. Çünkü bütün sosyal ilişkilerde olduğu gibi ticarî faaliyetlerde de sergilenen tutum ve davranışlar, ya toplum tarafından müsbet, olumlu ve güzel karşılanıp benimsenen veya toplum tarafından kınanan,

çirkin ve menfi olarak telakki edilen davranışlardır. Birinci nitelikteki genel davranışlara -yukarıda ifade edildiği gibi- *"Güzel ahlak/Ahlâk-ı hamide"*, ikinci nitelikteki davranışlara da *"Kötü ahlak/Ahlâk-ı zemime"* denir. Mutlak ahlak bu iki kısımdan ibaret olduğu gibi ticaret ahlakı da temel de bu şekilde iki kısma ayrılmaktadır. Ancak burada amacımız, mutlak ahlakı anlatmak değil, belki ticaret ahlakının kısımlarını işlemektir.

İslam dini, özellikle ticaret ahlakına çok önem vermiş ve üzerinde ısrarla durmuştur. Çünkü ticarî hayat, toplumun en hareketli alanıdır. İhtiyaçların dürüstlük, doğruluk, insaf ve merhamet gibi İslam ticaret ahlak ölçülerine uygun olarak giderilmesi pazar ve piyasaya istikrar kazandırabildiği gibi, aldatma, yalan, hile, sömürü, dolandırma ve malın kusurunu gizleme gibi meşru olmayan yollarla karşılanmaya çalışılması da ekonomik ve toplumsal huzur ve istikrarı bozabilecektir.

Ayrıca, dünyayı ahiretin ekin alanı olarak gören ve insanı ebedî hayata namzet gösteren İslamiyet, insanoğlunun dünyada yapacağı bütün iyi veya kötü faaliyetlerin sonuçlarını ahirette, mükâfat veya mücazât olarak göreceğini de bildirmektedir.

Bu nedenle Kur'an-ı Kerim, insanoğlunun dünyevî ve uhrevî mutluluğuna vesile olacak bütün yararlı çalışmaları teşvik, mutsuzluğuna neden olacak bütün eylemleri de zararlı ilan etmiştir. Böylece İslam dini itikadî, ahlakî ve hukukî prensipleriyle her hareketin meşrû çizgisini çizmiş ve bu çizginin dışına çıkmayı yasaklamıştır. Bu arada ticarî hayatın da meşrû çizgisini çizerek İslam boyasıyla boyamış ve İslam ahlâkıyla renklendirmiş ve İslamî olmayan kazanç yollarını batıl olarak nitelendirerek bunu insanlığa bildirmiştir.

Nitekim, bu konuda Yüce Allah (c.c) Nisa Suresi'nde *"Ey müminler! Karşılıklı rıza dışında, kendi aranızda malla-*

rınızı bâtıl yollarla yemeyiniz"[8] diye buyurmuştur. Bu ayette geçen *'batıl'* kavramını büyük müfessir *el-Kurtubi*, "Kumar, aldatma, hile, gasb, inkar, ihtikâr, fuhuş, domuz ve alkollü maddelerin satımını, faiz ve rüşvet gibi yollarla elde edilecek her türlü haksız kazanç yolunu, batıl bir kazanç yolu olarak tefsir etmektedir."[9] Haksız kazanç, başkasının hukukuna tecavüz ve başkasının zararına kazanç temin etmektir. Çünkü yasaklanmış bütün kazançlarda fert veya toplumun hakkının çiğnendiği, az veya çok nisbette aldatılarak haksızlığa uğradığı müşahade edilmektedir. Diğer taraftan bu yollarla kazanç elde etmek, Allah'a karşı isyan olduğundan kişinin ebedî hayatını da tehlikeye sokmaktadır.

8. Kur'an-ı Kerim, Nisa: 4/29.
9. el-Kurtubî, Ebu Abdillah, Muhammed b. Ahmed, el-Cami' li-Ahkâmi'l-Kur'an, II/338-340.

"Her tüccar, alış-veriş yaptığı her fert adına hesaba çekilip amel defterinde onlar için birer sahife açılacağı düşüncesiyle hareket etmelidir."

İmam Gazali

III. İSLAM'DA TİCARİ AHLAK PRENSİPLERİ

Rızkın onda dokuzunun ticarette olduğunu ifade ederek ticareti teşvik eden İslâmiyet, bu önemli ekonomik faaliyetin güzel ahlak ve hukuk disiplini içerisinde cereyan etmesine de büyük ehemmiyet vermiş ve ticarî hayatın altyapısını oluşturan mükemmel hukukî ve ahlakî kural ve kaideler koymuştur. Bu kurallara uygun hareket edip, bunlara bağlı kalmak İslam ticaret hayatının temel şartıdır. Hukukî kurallarla ilgili daha kapsamlı bilgi için İslam Hukukunun klasik ve yeni kaynaklarının yanısıra *"İslam Muamelat Hukuku"* ve *"İslam'da Güncel Ticarî Meseleler"* adlı eserlerimize havale ettikten sonra imdi esas konumuz olan İslam ticaret ahlakının temel ilkelerini müsbet ve menfi ticarî ahlak prensipleri olmak üzere iki başlık altında işlemeye çalışalım.

A. MÜSBET TİCARİ AHLAK PRENSİPLERİ

Müsbet ticarî ahlak prensipleri, müslüman olsun ya da olmasın her tüccarın hatta tüccar olsun ya da olmasın her

insanın ticaret hayatında kendi menfaati için uyması gereken evrensel kurallardır.

Ancak müslüman tüccar ve esnaf, dünya ekonomi pazarına açılarak dünyevi ticaretini yaparken, manevi pazarları da ihmal etmemelidir. İslam düşünce felsefesine göre, dünya pazarı, ebedi saadet ve mutluluk pazarının giriş alanıdır. Yani, bütün dünyevi çalışmalarımızı mutlu sonsuz hayatımıza ve dolayısıyla ticarî faaliyetlerimizi de ebedi ticarete dönüştürebiliriz. Ancak bütün bu dünyevi ve ticarî faaliyetlerimizi uhrevi ibadet ve cennet saadetine çevirecek sistem İslamın dini ve ahlakî kural ve prensipleridir. Ticarî hayatını bu kural ve kaidelere uygun olarak tanzim etmek şartıyla her tacir ve esnaf, bütün eylem ve aksiyonlarını ibadete çevirebilir.

Binaenaleyh ticaretle iştigal eden müslüman bir tüccarın, ticaret hukukuna bağlı hareket etmek zorunda olduğu kadar İslam ticaret ahlâkına da bağlı kalmak mecburiyeti vardır. Tabii ki, tacir bir kimsenin ticaretini bu hukukî ve ahlakî kurallara göre icra edebilmesi için önce bu kuralları bilmesi ve tanıması daha sonra yaşaması gerekir.

İşte, Allah'ın rızasına ve dolayısıyla cennetine talip olan her tacir ve esnafın, bütün ticarî faaliyetlerini ibadete çevirecek İslam ticaret ahlak kurallarının önemli bir kısmı şunlardır:

1. Ticarî Hayata Başlarken İyi Niyet Taşımak

Müslüman bir kimse, ticarete başlarken kendisini, sahip olduğu inanç ve iyi niyet motive etmelidir. Şöyle ki, ticari hayata başlarken niyeti, kendi ve aile fertlerinin geçimini meşru dairede temin etmek, başkasına yük olmamak ve halktan tamahı kesmek olmalıdır. Ayrıca kendi çevresine ve ihtiyaç sahibi insanlara bu hizmetiyle yardımcı olmak, İl'a-yı Kelimetullah için mali destekte bulunmak, ticaret alemine

girip piyasa ve pazarın işleyişini İslam ticaret ahlakı mecrasına kanalize etmek, böylece toplumun ortak hukuk alanı olan ekonomik pazarı her türlü ahlak dışı parazitlerden korumak ve bütün ticarî işlerinde kendine istediğini başkasına da istemek niyetinde olmalıdır.[1]

Nitekim Hz. Peygamber (SAV) başta Buhari ve Müslim'in rivayet ettikleri Muttefekunaleyh bir hadiste *"Ameller, niyete göredir. Herkes kendi niyetinin neticesini görecektir. Allah ve Resulünü isteyen onu bulacaktır, dünyayı isteyen dünyayı bulacaktır ve kadını isteyen onu bulacaktır"* buyurmuştur.[2]

İşte başlangıçta ticaret tarlasına ekilen bu iyi niyet çekirdeği, sağlam bir tohum gibi, tüccarın maddi ve manevi ticarî hayatında ve yaşamının diğer alanlarında güzel çiçekler açacak; verimli ve kaliteli meyveler verecek ve başkasına da güzel model olacaktır.

2. Seçtiği Ticarî Meslekle Büyük Bir Farzı Yerine Getirmeyi Amaç Edinmek

İslam dini nazarında, yukarıda da işaret edildiği üzere, insanlığa meşru hizmet sunan bütün çalışmalar, sanat, meslek ve ilimler farz-ı kifayedir. Bunların ifasıyla dünya ve ahiret hayatı kazanılır, bunların ihmaliyle her iki hayat da tehlikeye düşer. Dolayısıyla her fert, kendi geçimini ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin nafakasını helalinden kazanmak durumundadır. Ticaret yoluyla bu farzın yerine getiril-

---

1. Gazali, II/84.
2. el-Buharî, Muhammed b. İsmail (ö.256/870), el-Câmiu's-Sahîh, I-VIII, İst. 1315, Bedü'l-vahy, 1, I tk, 6; Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. el- Haccâc el-Kuşeyrî (ö. 261/875), el-Camiu's-Sahîh, I-V, Mısır 1956, İmaret, 155; Ebu Dâvud, Süleyman b. Eşa's es-Sicistânî (ö.275/888), es- Sünen, I-IV, İstanbul ty., Talak, 11; en- Nesâî, Ebu Abdirrahman Ahmed b. Şuayb (ö. 303/915), es-Sünen, I-VIII, Beyrut 1930, Taharet, 59, Talak, 24, İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvinî, Sünen-u İbn Mace, I-II, İstanbul ty., Zühd, 26. Ayrıca bak: Nevevî, Ebu Zekeriyya Muhyiddin b. Şeref (ö. 676/1277), el-Mecmu' Şerhu'l- Mühezzeb, I-XX, yy ty.s.8.

mesinde de farz sevabı olduğu düşünce ve inancı hiçbir şekilde unutulmamalıdır.

Nitekim Hz. Peygamber (SAV), *"Helal yolla rızık arayıp temin etmek her müslümana vaciptir"*, *"Helali aramak cihattır"*, *"Helali aramak farz üzerine farzdır"* buyurmuş[3] ve bununla helal rızık yolu aramanın ve bunun ilmini öğrenmenin ehemmiyetine işaret etmişlerdir.

Ayrıca Hz. Peygamber (SAV), *"Üç kızı olan bir kimse, kendi helal servetinden onlara yedirir, içirir ve onları giydirirse kıyamet gününde onlar onun cehenneme girmesine engel olurlar"* şeklinde buyururken[4] başka bir hadiste de, *"İki kızı olan bir kimse, kendisiyle birlikte bulundukları sürece onlara iyilik ederse onlar, onun cennete girmesine sebep olurlar"* buyurmuştur.[5]

Binaenaleyh inanan bir tacir, çalışma alanları arasında ticaret mesleğini seçerken elbette meşru bir alanda ticaret yapma çabası içinde mesleğini seçmelidir. Her iki dünyada cennet hayatına talip olan müslüman bir kimse, meslek olarak elbette alkol, içki ve uyuşturucu maddeler gibi insan sağlığına zararlı olan eşyanın ticaretini yapmayı seçmemeli ve dinen kullanılması haram olan bu tür eşyanın ticaretini yapmaya da kalkışmamalıdır.

Selef-i Sâlihinin çoğu ticari alanda kumaş, giyim eşyası ve hayvan ticareti yaparken aynı zamanda terzilik, dericilik, nakliyecilik, ayakkabıcılık, demircilik, dokumacılık, hattatlık ve avcılık gibi sanat dallarıyla da uğraşmış ancak simsarlık, kasaplık, dabbağcılık, süpürgecilik ve sarraflık gibi bir takım hassas mesleklerden de kaçınmışlardır.[6]

---

3. Suyuti, Celaleddin, Abdurrahman, el-Camui's-Sağir, (Feyzu'l-Kadir'lidir) Beyrut ty. IV/270.
4. İbn Mace, Edeb, 3.
5. İbn Mace, Edeb, 3.
6. Gazali, II/85.

3. Günlük Mesaisini Allah'ı Anmakla Donatmak

Müslüman tacir ve sanatkâr, yalnız farz ve nafile namaz ibadeti ile iktifa etmemelidir. Aynı zamanda imkan nisbetinde kendi işyerinde ve kendi işi başında zamanını zikir, fikir ve şükür ile de renklendirmelidir. Dilini, Allah'ı anmakla, Hz. Muhammed'e salavat getirmekle ıslak tutmalıdır. Böylece bütün dünyevi mesaisini ahiret mesaisine çevirmeli ve ebedi hayatının yatırımına dönüştürmelidir. Nitekim Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'de inanan tüccarları şöyle övgüyle vasıflandırmıştır:

"Allah'ın yüksek tutulmasına ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerde, insanlar sabah akşam O'nu tesbih ederler. Bunları ne ticaret ve ne de alış-veriş Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan, zekat vermekten alıkoyar. Bunlar, gönüllerin ve gözlerin döneceği günden korkarlar". [7]

Bu Ayet-i Celile, müslüman tacir ve esnafın; bedenî, malî ve kalbî ibadet yükümlülüklerini, iç alemini, düşünce ve inanç sisteminin işleyişini belirterek onun gerçek kişilik portresini çizmiş ve o çizgide hareket etmesini emretmiş, ayrıca hiç bir ticarî faaliyetin onu namaz, zikir ve ahireti düşünmekten alıkoymayacağına dikkat çekmiştir.

Şu halde, İslam kültürüyle yetişmiş bir tacir, esnaf ve sanatkâr, Cenab-ı Hakkın bu ayetle gösterdiği ve övdüğü çizgiyi takip etmekten ayrılmamalı ve o ilahî iltifata mazhar olmaya çalışmalıdır. Dolayısıyla, dünya ticaret pazarında çalışan bu müslüman tacir ve esnaf, ilahi davet olan Ezan-ı Muhammediyeyi işitince, davete icabet ederek camiye koşmalı; beş vakit namazını imkan dairesinde cemaatla kılmaya gayret etmeli; sağlık problemi yoksa, farz ve nafile oruç tutmaya özellikle Hz. Muhammed (SAV)'in devam ettiği pazartesi ve perşembe günleriyle[8] her kameri ayın eyyamu'l-

7. Kur'an-ı Kerim, Nur, 24/ 36-38.
8. İbn Mace, Sıyam, 42. Ayrıca bak.: Nevevi, Riyazu's-Salihin, s. 484.

biyz/ak günler (geceleri parlak olan günler) denilen onüç, ondört ve onbeşinci günlerini[9] oruç tutmakla ihya etmeli, zekatını zamanında ve eksiksiz olarak vermeye özen göstermeli ve dilini daima zikir, şükür ve salavat ile meşgul ederek ruhunu beslemelidir.

Ancak şu husus da bilinmelidir ki, Allah'ı anmak ve onu zikretmek yalnız dil ile *"Allah"* diyerek Lafza- i Celali söylemekten ibaret değildir. Bu kavli zikrin yanında esas fiili zikir çok önemlidir. Fiili zikir, herkesin kendi hayatını Allah'ın koyduğu kural ve kaidelere göre tanzim ederek yaşamasıdır. Bir tacirin ticarî faaliyetlerini bilerek ve Allah'ın rızasına uyarak fıkhi kural ve kaidelere uygun olarak yapmaya çalışması, zikrin en büyüğü ve en samimi olanıdır. Nitekim Nakşibendi tarikatının en büyük kumandanlarından *İmam Rabbani 'Mektubat'*ında özetle şunu anlatmaktadır:

Alış-veriş işlemleri de dahil, Şeriat-i Garra'ya uygun olarak yapılan her iş Allah'ı zikretme kapsamına dahildir. Dolayısıyla, yaşamın bütün harekat ve sekenatında Allah'ın koyduğu fıkhî ve ahlakî kural ve kaidelere uymaya gayret etmek gerekir. Çünkü Allah'ı zikretmekten amaç, gaflet durumunu bertaraf etmektir. Dolayısıyla Allah'ın emir ve yasaklarına göre hareket etmek, sahibini gaflet tutsaklığından ve karanlık atmosferinden kurtaracaktır.[10]

4. Kanaâtkâr Olmak

Müslüman esnaf ve tacirler, kanaat sahibi olmalı, hırs ve tamahkârlıktan kaçınmalıdır. Gayretini sarf etmeli, ancak itidalden ayrılmamalıdır. Zira ruhî huzur ve itminanı sağlayan parasal kâr değil, kanaâttır. *"Kanaât tükenmez bir hazinedir"* prensibi daima zihinde tutulmalıdır. Çünkü, kanaat, insana kalbî bir huzur, çalışma azmi ve zevki verir.

---

9. Buhari, Savm, 60; Ayrıca bak.: Nevevi, Riyazu's-Salihin, s. 484-485.
10. İmam Rabbani, Ahmed Faruki es-Serhendi, Mektubat, İstanbul ty. I-II, II/37-38.

Aynı zamanda insanı alış verişinde hırs, tamahkârlık ve doymazlıktan korur, insaf ve merhamet duygusunun gelişmesini sağlar. Dolayısıyla müslüman tacir ve esnaf, aşırı ihtirastan ötürü dükkanını ilk açan ve en son çarşıyı terk eden olmamalıdır.

Kanaatkârlık, tembellikle karıştırılmamalıdır. Kanaatkâr olmak *"artık çalışmayayım, yeter"* demek değildir. Aksine kanaat duygusu, çalışkan tüccarı daha büyük bir zevkle çalışmaya sevk eden bir duygudur. Kanaatkârlık, herhangi bir kimsenin bilimsel ölçülere uygun olarak hukukî ve ahlakî kural ve kaideler dahilinde gayret sarfedip çalışarak elde ettiği kazanca rıza göstermesi, Allah'a şükretmesi ve ertesi gün, yepyeni bir heyecan, zevk ve şevk ile tekrar çalışmaya devam etmesi demektir. Tembellik ise, çalışmayı terk edip atalet devresine girmektir. Bu ise dinen kınanmış bir davranıştır.

Hülasa, rızık kapısının anahtarı çalışmak, zenginleşmenin anahtarı bilimsel hareket etmek, sefaletin, fakirliğin ve yoksulluğun kapısı ise tembelliktir. Dolayısıyla çalışkan, gayr-ı müslim de olsa kazanır; müreffeh bir hayata kavuşur. Tembel, müslüman da olsa kaybeder. Meşru çalışkanlığın sonucu, kazanç ve mutluluk, tembelliğin neticesi ise sefalet ve zillettir. Bu, iman ve küfre göre değişmeyen ilahi bir yasadır.

5. Sadakat ve Doğruluğa Bağlı Olmak

Doğruluk, ticarî hayatın can damarıdır. Satıcı, malının kalitesini, cinsini, miktarını, vasfını, markasını, -şayet müşteri bilmiyorsa- piyasa fiyatını, -varsa- malının kusur ve ayıbını doğru olarak müşteriye söylemeli, başkasından beklediği sadakat, doğruluk ve güvenirliği başkasına göstermelidir. Müşteri de kendi güvenirlik ve borcuna olan sadakatini izhar etmeli ve dürüstlüğün ticaretin bir kazanç vesilesi olduğunu unutmamalıdır.

Bu konuda Hz. Peygamber (SAV):

"Alıcı ve satıcı birbirinden ayrılmadıkça muhayyerlik hakkına sahiptirler. (Yani, pişmanlık hakları vardır). Bunlar, -alım satım hakkında- birbirine doğruyu söyleyip nasihatte bulunurlarsa alış-verişleri bereketlenir; yalan söyler -malın kusuru, kalitesi ve piyasa fiyatı gibi hususları gizleyip söylemezlerse- malın bereketi de yok olur"[11] diye buyurmuştur.

Şu halde doğruluk, dürüstlük ve sadakat gibi güzel ahlak kurallarını uygulamak, bereketi, artışı, kalkınma ve zenginleşmeyi; yalan söylemek, gerçekleri gizlemek ve hıyanet etmek gibi, müslümana yakışmayan davranışları sergilemek de, sonra açığa çıksa bile, bereketsizliği, zararı ve servetin çökmesini sağlayan maddi/manevi ekonomik mikroplardır. Ayrıca gerçek dışı beyan ve hile yoluyla başkasından alınan fazlalık, haram olduğu için[12] kişinin imanını ve ebedi saadetini kemirip durur ve aynı zamanda bütün mukaddesata karşı münasebetlerini de bozup kirletir.

İşte dikkate değer bir olay. *İmam Gazali* naklediyor:

Basra'da oturan tabiinlerden bir işadamı, Sus şehrinde bulunan temsilcisinin, kendisine, *"Bu sene Sus'ta şeker kamışı afete maruz kaldı. Sen ticaret için şeker satın al"* diye haber göndermesi üzerine, şeker satan birinden çokça şeker satın alır. Daha sonra vakti gelince şekeri satarak 30 bin kâr eder. Akşam evine döndükten sonra o gece boyunca bu şeker ticareti olayını düşünerek durum değerlendirmesi yapar ve şu kanaate varır:

'Ben 30 bin kâr ettim ama müslüman bir kimseye de doğruyu bildirmemekle hüsrana uğradım.' Sabahleyin erkenden şeker satıcısına koşarak gider, kâr ettiği 30 bini iade ederken şöyle der:

- Allah, sana bunu mübarek eylesin!

11. Buharî, Buyû, 44, III/18; Müslim, Buyû, III/1164.
12. Suyuti, IV/400.

Sonra aralarında şu konuşma cereyan eder:

Şeker satıcısı:

- *Bu para nereden benim oldu?* diye sorar. Alıcı,

- *Ben sana bir gerçeği söylememiştim. Benim şekeri aldığım sırada şeker pahalanmıştı ve senin ondan haberin yoktu,* der. Satıcı:

- *Allah sana merhamet eylesin! Sen şimdi durumu bana bildirdin ve şekerin normal kazancını da kendine helal kıldın,* der.

Sonra satıcı da aldığı 30 bin ile akşam evine döner ve sabaha kadar bu durumu düşünür. O da şu kanaate varır:

'Ben de alıcıya nasihatte bulunmadım, o da herhalde benden utanarak o parayı bana bırakıp gitti.' Satıcı da sabahın erken saatlerinde şeker alıcısına giderek,

- *"Allah seni affetsin! Şu 30 binini al, benim kalbim bununla ancak huzurlu olur"* der ve 30 bini tekrar şeker alıcısına geri iade eder. O da onun ısrarı üzerine tekrar 30 binini geri alır.[13]

Demek ki, müslüman tüccar fırsat kollayan, karşı tarafın bilgisizliğini ganimet bilen ve gerçeği gizleyen biri değildir. O, kendi çıkarını düşündüğü kadar muhatabının da çıkar ve menfaatini düşünen, hak ve adaletten ayrılmayan şahsiyetli bir karaktere sahiptir.

6. Güven ve İtimat Ruhu Taşımak

Güven ve itimat da ticaret için vazgeçilmez bir özelliktir. Toplumlarda ekonomik faaliyetler itimat ve güven sayesinde vücut bulur. Ekonomik istikrarın ruhu güven ve itimattır. Zira ticarî hayatın pek çok faaliyeti veresiye ve va'deli olarak cereyan ettiği için malın kalite, nitelik ve niceliğinde, ödeme şart ve va'dinde taraflar biribirlerinin beyanlarına güvenmek zorundadırlar. Ancak belirtilen ölçüde sadakat ve

13. Gazali, II/80.

güven göstermek her tüccarın yapacağı iş değildir. Çünkü nefis ve şeytan, daima tüccarı yalnız kendi çıkarını düşünmeye sevk eder. Dolayısıyla tüccar, sürekli olarak nefis, şeytan ve çıkar baskısıyla savaş halindedir. Sadakat ve itimat silahıyla bu düşmanları yenen tüccar, elbette manen büyük bir madalyayı hak etmiş olur.

Nitekim *Tirmizî*'nin Ebu Said'den rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber:

"(Sözünde ve fiilinde) dosdoğru ve kendisine tam güvenilen tüccar, (kıyamet gününde) peygamberler, sıddîkinler ve şehitlerle beraberdir" diye buyurmuştur.[14]

Bu Hadis-i şerif, bir taraftan İslami ölçülere uygun olarak yapılan ticaretin manevi mükafaatının büyüklüğünü vurgularken; diğer taraftan ticaretin muharebe meydanında düşmanla yapılan savaş kadar zor ve çetin olduğuna dikkat çekmiştir. Çünkü, ticarette helal kazanç ile haram kazancın, dünya menfaati ile ahiret menfaatinin ve Allah'a itaat etmekle nefis ve şeytana itaat etmenin mücadelesi ve savaşı söz konusudur. Dolayısıyla, bu savaştan zaferle çıkan tüccar/esnaf bir nevi kahramandır.

7. İnsaf ve Merhamet Sahibi Olmak

İnsaf, şefkat ve merhamet her müslümanın olduğu kadar her tüccarın süsü, ahlakî güzelliği ve ziynetidir. Adalet anlamına gelen insaf ve merhamet, başkasının da merhametini celb eden önemli bir Ahlakî karakterdir. Nitekim Peygamber Efendimiz:

"Yeryüzündekilere şefkat ve merhamet ediniz ki, gökteki de size merhamet etsin."[15]

Müslüman esnaf ve tüccar, bu güzel ahlaktan asla ödün vermemelidir. Mesela, peşin veya va'deli satışta kâr hususunda, insaflı davranmak önemli ve güzel bir davra-

14. Tirmizî, Buyû 4, V/213.
15. Tirmizi, Birr, 16; Suyûtî, IV/42.

nıştır. Bunun içindir ki *"kâr haddini belirleyen insaftır"* denilmiş ve *"İnsaf, vasıfların en güzelidir"* deyimi de ahlakî bir prensip haline getirilmiştir.

Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de aile hayatıyla alakalı olarak geçen, *"Aranızdaki fazileti unutmayınız"*[16] ifadesindeki *'fazilet'* kelimesiyle insaf, ihsan, şefkat ve merhametin unutulmaması istenmektedir.

8. İnfak ve Muavenet Sahibi Olmak

Ticarî ahlâkın önemli prensiplerinden biri de infak ve yardımlaşmadır. Daha önce de işaret edildiği gibi, İslam'ın ticaret anlayışına göre tüccar kendi menfaatini düşündüğü kadar, toplumu ve toplumdaki kişileri de düşünmek zorundadır. Başkasına malî yardımda bulunmak ve onun ihtiyaçlarını karşılamak anlamına gelen *"infak"* kelimesi, zekat gibi farz olan kısmını kapsadığı gibi *"teberrû, tasadduk ve bağışlama yoluyla yardım etmek"* anlamına gelen ve *"muavanet"* denilen sünnet kısmını da kapsamaktadır. Nitekim Kur'an-ı Kerim, bu konu ile ilgili olarak aşağıdaki ayetlerde şöyle buyuruyor:

"Onların mallarından sadaka (ve zekat) al ki bununla onları (günahlardan) temizleyesin ve onların (sevaplarını) artırıp yüceltesin."[17]

"Her biri meyve verdiği zaman meyvesinden yiyin. Devşirilip toplandığı gün de hakkını (zekat ve sadakasını) verin. İsraf etmeyin."[18]

"Ey İnananlar! Kazandıklarınızın temizlerinden ve size yerden çıkardıklarımızdan sarfedin; iğrenmeden alamayacağınız pis şeyleri vermeye kalkmayın. Allah'ın müstağni ve övülmeye layık olduğunu bilin."[19]

16. Kur'an-ı Kerim, Bakara: 2/237.
17. Kur'an-ı Kerim, Tevbe: 9/103.
18. Kur'an-ı Kerim, En'am: 6/141.
19. Kur'an-ı Kerim, Bakara:2/267.

Binaenaleyh, İslam tüccarı birinci derecede ziraî, hayvanî, madenî ve ticarî servetinin zekatını harfiyyen ve büyük bir titizlikle vermelidir. Ayrıca çevrede bulunan fakir ve borçlulara, özellikle muhtaç olan yakınlarına yardım etmelidir. Malî gücü nisbetinde okul, yurt, cami, çeşme ve yol gibi amme hizmetine koşmalıdır. Bunu yapabilmesi için, zengin kişi kendini, servetinin maliki değil, Allah'ın kendisine verdiği o servetin belli bir kısmını dağıtmak hususunda bir müvezzi' memuru veya bir veznedar olarak görmelidir. Nitekim Ashab-ı Kiram böyle idi. Bir cihad anında Hz. Ebu Bekr servetinin tümünü, Hz. Ömer yarısını ve Hz. Osman büyük bir kısmını ortaya koymuştu.

9. Muamelede İhsan ve Nasihat Sahibi Olmak

'İhsan', başkasına iyi davranmak; 'nasihat' ise, başkasının iyiliğini istemek ve ona doğruyu, yararlıyı söylemek demektir. İslamiyet, dünya ticaretini yapan bir tüccar ve esnafa o dünyevî ticaretini ahiret ticaretine de dönüştürebilmesi için, ticarî muamelelerde ihsan etmesini emretmektedir. Başkasına samimi olarak vacip olmayan iyiliği yapmak anlamına gelen *'ihsan'*, her kim tarafından yapılırsa yapılsın güzel bir davranıştır. Ancak tacir ve esnafın yaptığı ihsan, daha iyidir. Nitekim Kur'an-ı Kerim adalet, ihsan ve vermek gibi üstün ahlak kuralları hususunda şöyle buyurmaktadır:

"Muhakkak Allah adaleti, ihsanı ve yakınlara vermeyi emreder."[20]

Diğer bir Ayet-i Celilede ise, *"Allah'ın sana ihsan ettiği gibi, sen de ihsan et."*[21] buyurulmaktadır.

Demek ki zengin, sahip olduğu servetin kendisine Allah'ın bir ihsanı olduğu düşüncesinden hareketle; diğer insanlara ihsan etmeye kendini bir ölçüde mecbur hisset-

20. Kur'an-ı Kerim, Nahl:16/90.
21. Kur'an-ı Kerim, Kasas: 28/77.

melidir. Adaleti, ihsanı ve infakı emreden bu ayetler gereğince müslüman tacir ve esnaf, ticarî faaliyetlerinde müşterinin iyilik ve menfaatini istemelidir. Bunu gerçekleştirmek için en az, malın piyasa değeri hakkında bilgi vererek nasihatte bulunmalıdır.

İmam Gazalî, tüccar ve esnafın ticaret muamelelerinde yapabileceği ticarî ihsan ve nasihat şekillerini altı madde halinde şöyle açıklamıştır:

a. Kâr Nisbetinde İhsanda Bulunmak

Ticarî hayat, kâr mefhumu ve kâr gütme gayesi üzerine kurulmuştur. Elbette kârsız olmaz. Ancak kârın pek değişik bir grafiği vardır. Yukarıya çıkarmak mümkün olabildiği gibi aşağıya indirmek de mümkündür. Kâr haddini ve dolayısıyla kâr grafiğini tayin eden etken, piyasa ve pazar fiyatıdır. Piyasa fiyatında yapılan indirim, kâr oranında ihsan sayılır. Keza, müşterinin piyasa fiyatını bilmemesi, malı çok beğenmesi veya aşırı ihtiyaç duymasından dolayı piyasa fiyatından yukarı verdiği fiyatı kabul etmemek de bir ihsan örneğidir. Şu halde, kâr oranında ihsan demek, malı bilerek piyasa fiyatından düşük bir fiyatla satmak demektir.

Gazali, bu hususu aydınlatacak şu dikkate değer vakıayı nakleder[22]:

Rivayete göre, Yunus b. Ubeyd'in dükkanında 200 dirhemlikten 400 dirhemliğe kadar değişik fiyatlarda kumaşlar vardır. Yunus b. Ubeyd, kardeşinin oğlunu dükkanda bırakarak namaza gider. Ardından, bir bedevi dükkana gelip 400 dirhemlik yeni güzel bir takım elbise ister. Yunus'un yeğeni de ona 200 dirhemlik bir takım elbise gösterir. Bedevi, onu beğenir ve satın alır. Bedevi elindeki elbise ile çıkıp giderken, Yunus çarşıda onun elindeki kumaşı görür. Gördüğü kumaşın kendi mağazalarındaki 200 dirhemlik

22. Gazali, II/81.

kumaşlardan olduğunu anlayınca, adama:

- Kumaşı kaça aldın? diye sorar. Adam:

- 400 dirheme aldım, der. Yunus:

- Aldandın, kumaşın değeri 200 dirhemdir, geri dön paranın üstünü al. Bedevi:

- Bu kumaş bizim orada 500 dirhem eder. Ben aldanmadım. Yunus:

- Hayır! Olmaz, ya paranın üstünü al veya götür kumaşı geri ver. Nasihat etmek dünya kârından hayırlıdır, diyerek adamı dükkana götürür ve fazladan alınan 200 dirhemini geri iade eder. Sonra yeğenine dönerek:

- Utanmadın mı, Allah'tan korkmadın mı? 200 dirhemlik kumaşı 400 dirheme nasıl verdin? Müslümana doğruyu söylemedin, 200 dirhemlik kumaşı iki misline sattın, böyle insafsızlık olur mu? diye onu azarlayınca, yeğeni:

- Vallahi, malı kendi rızası ile aldı, diye cevap verir. Bunun üzerine Yunus:

- Peki, o razı oldu, fakat senin vicdanın buna nasıl rıza gösterdi? diye karşılık verir.

Malın piyasa değerini bilmeyene piyasa rayicinin üstünden satılan maldan sağlanan fazla kâr, kirli bir kazançtır. Nitekim, Hz. Peygamber (SAV), "*Piyasadan habersiz olandan alınan fazlalık haramdır*"[23] diye buyurmuştur.

Binaenaleyh İslam tüccarı, kendine istediğini başkasına da isteyen; kendine istemediğini başkasına da istemeyendir. Ebedî istikbalinin kârını geçici dünya kârına tercih eden esnaf ve tüccar, elbette dünya ticareti yaparken aday olduğu ebedi istikbalini unutmaz ve onun ticaretini de ihmal etmez.

b. Pahalı Almakla İhsanda Bulunmak

Başkasına ihsan etmenin diğer bir şekli de, sattığı malı bilerek pahalıya satın alınaktır. Evet, yoksul ve fakir bir

23. Suyuti, IV/400.

kimseden bir şeyler satın alırken ona kazandırmak amacıyla, satılık malı, bilerek, normal fiyatından daha yüksek bir fiyatla satın almak malı satana maddeten yapılacak tasadduktan daha güzeldir. Çünkü, burada kişiliği rencide edilmemiş olur. Bu çeşit ihsan da üstün bir meziyet, büyük bir nezaket ve nezih bir davranıştır.

Kâmil bir İslâm esnafı bu üstün meziyetten mahrum olmamalı ve yeri gelince bunu sergileyebilir bir anlayışa sahip olmalıdır. Böyle yapmakla Hz. Peygamber'in (SAV) şu mübarek duasına da mazhar olur:

"Malı satarken, satın alırken, alacağını talep ederken ve borcunu öderken kolaylık ve nezaket gösteren kimseye Allah rahmet eylesin." [24]

c. Alacağının Tahsilinde İhsanda Bulunmak

İslam tâciri, alacağının tahsilinde de ahlâkî davranıştan ayrılmamalıdır. Bu konuda müşteriye gereken kolaylığı göstermek ve müsamahada bulunmak da İslam'ın emir ve tavsiyelerindendir. Ez-cümle, müşterinin malî gücüne göre ödemede kolaylık sağlamak amacıyla, peşin fiyatla veresiye veya taksitle mal satmak, süresi dolduğunda ödeme gücü yoksa karşılıksız olarak süreyi uzatmak ve hatta hiç ödeyecek durumda olmadığı bilinirse borcunu tamamen silmek gibi hususlar ticaret ahlâkının en önemli unsurlarındandır. Nitekim Allah (c.c) Kur'an-ı Kerim'de bu hususta şöyle buyurmaktadır:

"Eğer (borçlu) darlık içinde ise, bir kolaylığa ulaşıncaya kadar ona mühlet vermek (gerekir). Eğer gerçekleri çok iyi bilenlerdenseniz (ödeyemeyecek kadar güçsüz olan borçlunun borcunu) sadaka (veya zekat) saymanız sizin için daha hayırlı bir iş olur." [25]

---

24. Buharî, Buyû 16, III/9.
25. Kur'an-ı Kerim, Bakara: 2/280.

Ayetten anlaşıldığına göre, gerçekten ödeme sıkıntısına düşen, iyi niyetli borçlu kimselere, karşılıksız olarak ödeme gücü oluşuncaya kadar mühlet vermek, alacaklılara vaciptir.[26] Zira yoksul borçlunun hapse atılması, problemi çözmez. Dolayısıyla, serbest bırakılması daha uygundur. Çünkü dışarıda olunca çalışarak borcunu ödemeye gayret edebilir. Hapiste olunca, hiçbir şey yapamaz. Ne kendi geçimini temin etme ne de kendi borcunu ödeme imkanı bulabilir. Bunun için iyi niyetli borçluya imkan tanımak gerekir. Hatta iflas ettiği ve artık ödeme imkanına kavuşamayacağı bilindiği takdirde bütün alacağın kendisine tasadduk edilerek alacaktan ibra edilmesi de daha hayırlı bir iş olur.

Ayrıca *Müslim*'in Katadete'den rivayet ettğine göre Peygamber Efendimiz (SAV) de şöyle beyan buyurmuştur:

"Kim, Allah'ın kendisini kıyamet gününün sıkıntılarından kurtarmasını istiyorsa, kendisi de sıkıntılı borçluya mühlet versin veya borcundan vazgeçsin."[27]

Diğer bir Hadis-i Şerifte de Hz. Peygamber (SAV):

"Allah Teala; darda kalan borçlusuna müsaade eden veya borcunu kendisine bağışlayan kimseyi kıyamet gününde, gölgesinden başka bir gölgenin bulunmadığı günde, Arş'ın gölgesinde gölgelendirir"[28] diye buyurmuştur.

Yukarıda geçen bir başka Hadis-i Şerif'te Hz. Peygamber'in karşı tarafa kolaylık gösteren ve ahlakî fazileti elden bırakmayan kişiler hakkında şöyle buyurduğunu görüyoruz:

"Alış-veriş yaparken, alacağını talep ederken, borcunu öderken kolaylık ve nezaket gösteren kimseye Allah rahmet eylesin."[29]

26. Alusi, Şihabuddin es-Seyyid Mahmud (ö. 1270/1854), Ruhu'l-Meâni, I-XXX, Beyrut 1985, III/54.
27. Müslim, Buyû 6, III/1196.
28. Tirmizî, Buyû, 67, VI/41-42.
29. Buharî, Buyû 16, III/9.

Bu hususta Hz. Muhammed Efendimizin (SAV) sahih bir hadiste beyan buyurduğu çarpıcı bir hadiseyi nakletmemizde büyük yarar vardır:

"Dünyada nefsine zulmedip hiç bir hayırda bulunmayan bir adam, kıyamet günü mahşer yerinde sorguya çekilir. Hiç bir iyiliği ortaya çıkmaz.

Bunun üzerine, "Hiç mi bir iyilik yapmadın?" diye kendisine sorulunca,

"Hayır, yapmadım. Ancak, ben (ihtiyaç sahiplerine) borç para verirdim ve işçilerime "alacaklarımın tahsilinde zenginleri sıkıştırmayın, fakir olanlardan da vazgeçin" diye tenbih ederdim, der.

Allah Teala da, "Yoksullardan vazgeçmek konusunda biz senden daha layıkız." diye buyurur ve ondan vazgeçerek günahlarını bağışlar."[30]

Şu halde inanan tacir ve esnaf, Hz. Peygamberin bu olaydaki mesajını anlayıp gereğini yerine getirmeyi kendine prensip edinmelidir.

d. Borç Para Vermekle İhsanda Bulunmak

Muhtaç olanlara ödemede kolaylık sağlamak için veresiye ve taksitle mal satmak güzel bir davranış olduğu kadar ihtiyaç sahiplerine Allah (cc) rızası için borç para vermek de büyük bir âl-i cenaplık ve ihsandır. Ancak ne yazık ki, maddi çıkarın hakim olduğu çağımızda, karz-ı hasen denilen faizsiz, menfaatsiz borç para verme fazileti, müslüman toplumda da son derece azalmıştır. Zekât ve sadakaların tamamlayıcısı kabul edilen faizsiz kredi açmak, toplumda zengin ve yoksul sınıfları barıştıran çok önemli bir barış ve sevgi sistemidir. Bu nedenle faizsiz kredi ameliyesi Kur'an'da ve Peygamberin Sünnet-i Seniyyesinde ısrarla üzerinde durulup çok teşvik edilmiştir.

30. Müslim, Buyû 6, III/1194-1196.

Nitekim, bir Ayet-i Celilede,

"Allah'a gönül hoşnutluğu ile ödünç verin."[31] diye buyurulurken diğer bir ayette de,

"Eğer Allah'a içten gelen istekle ödünç verirseniz, Allah onu sizin için kat kat artırır ve sizi bağışlar. Allah, Şekûr ve Halim'dir."[32]

Bir başka Ayet-i Celilede ihtiyaç sahibi kullara verilen ödünç, Allah'a verilmiş olarak kabul edilerek şöyle buyurulmaktadır:

"Verdiğinin kat kat fazlasını kendisine ödemesi için Allah'a güzel bir borç verecek kim var?"[33]

Ayrıca Hz. Peygamber'in (SAV) de bu hususta çok teşvik edici beyanları vardır. Nitekim bir Hadis-i Şeriflerinde şöyle buyurmaktadırlar:

"Belli bir müddetle borç para veren bir kimse, bu müddet süresince her gün için bir sadaka sevabı alır. Vade sonunda para ödenmezse her geçen gün için o paranın tümünü tasadduk etmiş gibi sevap kazanır." [34]

Gazali, ihsan ve nasihat hususunda şöyle bir vak'ayı nakletmektedir:

"Seriyyu's-Sakatî, 60 dinara bir kürr[35] badem satın almış. Yevmiye defterine kâr payı olarak da 1/20 nisbetinde 3 dinar ilave etmiş ve kendi kendine bademi 63 dinara satmaya karar vermiş. Tam bu sırada bademin kürr'ü 90 dinara yükselmiş.

Derken Seriyyu's-Sakatî'ye salih bir müşteri gelerek;

- Satın aldığın bademleri senden almak istiyorum, kaça verirsin? diye sormuş. Seriyyu's-Sakatî, adama:

31. Kur'an-ı Kerim, Müzemmil: 73/20.
32. Kur'an-ı Kerim, Teğabun: 64/17.
33. Kur'an-ı Kerim, Bakara: 2/245
34. Gazalî, II/82.
35. Kürr; biri 150 kg'ı ifade eden 40 irdeb değerinde, Irak bölgesinde kullanılan eski bir ölçme-tartma birimidir. Mucemu'l-Vasit, II/788, "k-r-r" maddesi.

- 63 dinara satacağım demiş. Müşteri:

- Ama şimdi bademin kürr'ü 90 dinara yükseldi, demiş. Seriyyu's-Sakatî:

- Olsun, demiş. Ben kararımdan dönmem. Müşteri:

- Ben de kimseyi aldatmamak ve doğruyu söylemek üzere Allah'a söz verdim. Binaenaleyh 90 dinara verirsen alırım, vermezsen almam demiş. Seriyyu's-Sakatî ise:

- Ben de 63 dinardan fazlasına vermem demiş.

Hülasa, ne o satmış, ne de diğeri almış. İşte iki taraflı ihsan, sadakat ve samimiyet budur. İkisi de hakikat-ı hâli biliyorlardı.[36]

Muhammed b. Münkedir'in de, biri 5 diğeri 10 dirhem değerinde iki çeşit elbiselik kumaşı varmış. Kendisinin bulunmadığı bir sırada hizmetçisi 5 dirhemlik elbiseyi 10 dirheme satmış. Muhammed b. Münkedir bunu duyunca elbiseyi alan bedeviyi bütün gün aramış ve nihayet bulmuş. Bulduktan sonra bedeviye:

- Yanlışlıkla sana 5 dirhemlik kumaşı 10 dirheme vermişler, demiş. Bedevi:

- Ben razıyım, sana ne oluyor? diye karşılık vermiş. Muhammed b. Münkedir;

- Sen razısın ama benim vicdanım razı değil. Bana yapılmasına razı olmadığım bir şeyin sana yapılmasına rıza gösteremem. Sen şu üç durumdan birini tercih etmekte muhayyersin: İstersen kumaşı geri verir, 10 dirhemini geri alırsın. İstersen bunun yerine 10 dirhemlik kumaştan birini, istersen de fazla verdiğin 5 dirhemi geri alırsın, demiş. Adam:

- O halde 5 dirhemi ver, demiş. Muhammed de 5 dirhemi kendisine iade etmiş. Bedevi parayı alınca tabiî hoşuna gitmiş ve bu zatın kim olduğunu araştırmaya başlayınca, bedeviye:

36. Gazali, II/209-210.

- İşte, demişler. Muhammed b. Münkedir denilen zat budur. Bedevi:

- Lâ ilâhe illallah! Biz çölde yağmur duasına çıkarken, bu adamın yüzü suyu hürmetine Allah'tan rahmet dileriz, demiş.

İşte o çevrede öyle bir malın kâr nisbetini, o bölgede sürdürülen adetin gereği olarak, yirmide bir veya onda bir düzeyinde tutmak da kâr hususunda yapılan bir ihsandır.[37]

e. Akdi Feshetmekle İhsanda Bulunmak

İhsanda bulunmanın beşinci şekli, akdi feshetmekle ihsanda bulunmaktır. Bu tutumu sergilemek, önemli bir ticari ahlak kuralıdır. Aşağıda geleceği üzere, satıcı ve müşteriden biri yapılan alış-verişten pişmanlık duyarsa tek başına akdi bozamaz ve malı iade edemez. Dolayısıyla böyle bir durumda taraflardan biri karşı tarafa akdi bozmasını önerdiğinde, karşı tarafın, mecbur olmadığı halde, bu teklifi kabul ederek akdin bozulmasına rıza göstermesi, İslam'ın tavsiye ettiği büyük bir ihsan ve alicenaplık simgesidir.

f. Fakirler İçin Ayrı Defter Tutmakla İhsanda Bulunmak

Fakir müşteriye, ileride ödeme gücü olmadığı takdirde borcunu silmek niyetiyle, taksitle mal satmak suretiyle ihsanda bulunmak da güzel bir ahlak örneğidir. Merhamet timsali tüccar, çevresinde tanıdığı bazı fakir ve yoksul kimseler adına ayrı bir defter tutarak, taksit ödeme zamanı gelince, gerçekten ödeme gücüne sahip olmayanları tesbit ederek borçlarını Allah (c.c) rızası için silmelidir. Nitekim İslam tarihinde[38] bazı salih tüccar ve esnaf, biri ödeme gücüne sahip olan müşteriler, diğeri ödeme gücüne sahip olmayan

37. Gazali, II/209-210.
38. Gazali, II/83-84.

(yoksul) müşteriler için olmak üzere iki defter tutarlardı. Hatta, bu olgunluktaki tacir ve esnaf, ihtiyaç sahiplerinden tanıdığı kimselere *"Satın almak istediğini al, götür, ödeme imkanına sahip olduğun vakit borcunu ödersin"* diyerek yoksulu ferahlatan bir insanlık ve şefkat örneğini sunardı.

10. Fikir ve Şükür

Fikir ve Şükür de ticaret ahlakının önemli kurallarından biridir.

Fikir, kişinin sahip olduğu nimet ve servetinin nereden ve kimden geldiğini düşünerek onu göndereni ve gerçek nimet vereni bulup tefekkür etmesidir. Şükür ise, bu fikir hareketiyle bulduğu gerçek nimet verenine gereği gibi teşekkür etmektir. Dolayısıyla, şükredici olmak da özellikle ticarî hayatın önemli bir vasfıdır. Zira İslamiyetin nimetlere yaklaşımı ve bakışı diğer dünya görüşlerinden çok farklıdır. İslam anlayışına göre bütün nimetlerin, servetlerin anahtarı Cenab-ı Hakk'ın elindedir. Veren, çoğaltan, kısan, azaltan O'dur. Tacir ve esnafın vel-i nimeti olan müşteriyi gönderen de onu engelleyen de O'dur. Bu yüzden tüccar, elindeki serveti İlahî bir hediye ve bir lütuf bilmeli ve Allah'a şükretmelidir.

Ayrıca şükür, bir taraftan mevcut nimetin devamını, diğer taraftan ziyadeleşmesini sağlar. Buna karşın, şükürsüzlük veya nankörlük de, mevcut nimetlerin elden çıkmasına neden olabildiği gibi onların devamlı artmasını da önler.

Nitekim Cenab-ı Hak, *"Hatırlayınız ki, Rabbiniz size "Eğer, şükrederseniz, ben de elbette size (nimetimi) artıracağım ve eğer nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir"*[39] diye buyurmaktadır.

Nimetler üzerine şükretmek demek, sadece dil ile *"Allah'a şükürler olsun"* demek değildir. Şükür, yukarıda

39. Kur'an-ı Kerim: 14//7.

ifade edildiği gibi şuur, fikir ve idrak mekanizmasını çalıştırarak gerçek nimet vereni bulduktan sonra ona teşekkür etmek demektir. Bu teşekkür, gerçek nimet verici olan Allah'ın iradesi ve O'nun istediği biçim ve ölçüde yapılmalıdır. Yani, inanan bir tacir ve esnaf, Allah'a karşı namaz-niyaz gibi bedeni ibadetlerini eda etmeli, çalışma hayatını, İslamın hukukî ve ahlakî kurallarına uygun olarak düzenlemeli, üretim ve tüketimde gayr-ı meşru yollardan sakınmalı ve sahip olduğu servetin zekatını, sadakasını ve yardımını tam ve doğru yere vermeli, böylelikle şükür görevini ifa getirmelidir.

11. Karşı Tarafın İsteği Üzere Akdi Feshetmek

İslam hukukuna göre, aranan şartlara uygun olarak yapılan ticarî bir akit, bedellerden peşin olan malın teslim alınmasıyla kesinleşmiş olur. Alım-satım meclisinden ayrıldıktan sonra, alıcı ve satıcıdan hiç biri kendi başına akdi bozma hakkına sahip değildir. Pişmanlık fayda vermez ve malı geri iade edemez. Ancak malda gizli kusur ortaya çıksa bu durum malın geri verilmesine hukukî bir neden teşkil eder. Bunun dışında ve karşılıklı mütabakat haricinde taraflardan herhangi birinin akdi kendi başına feshetme hakkı yoktur. Dolayısıyla taraflardan biri, kesinleştikten sonra pişmanlık duyup akdi feshetmek isterse, diğerinin de onun bu teklifini kabul ederek akdin feshedilmesine taraftar olması güzel bir ahlakî davranış olur.

Karşılıklı rızaya dayanan bu anlaşmalı akdi bozma işlemine İslam hukukunda *"ikale"* denir. Pişmanlık duyan bir tarafın teklifini, diğer tarafın kabul edip akdin feshine imkan hazırlaması, pişmanlık duyan tarafı çok memnun ve hoşnut edeceği için bu davranış biçimi özellikle tavsiye edilmiştir. Nitekim Peygamber Efendimiz (SAV):

"Kim, pişmanlık duyan bir müslümanın akdini bozarsa

(ikale ederse) Allah da kıyamette onun sürçmelerinden vazgeçer"[40] buyurmuştur.

Hadiste geçen *'sürçme'* ve *'vazgeçme'* tabiri, pişmanlık duyan tarafın sanki, yanlışlıkla, tam düşünmeden veya malı tam olarak tanımadan alım-satımda bulunabildiğine işaret ederek onun bu hatasının bağışlanması anlamında yapılan akdin fesih önerisinin kabulünü tavsiye eder. Bu da tacir ve esnaf arasında cereyan eden olumlu bir olaydır.

12. Şüpheli Şeylerden Sakınmak

Müslüman tacir, her müslüman insan gibi haramdan ve şüpheli şeylerden sakınmalı; helal ve temiz rızık kazanma noktasında azami gayret sarf etmelidir. Ticaret ile iştigal eden bir kimse, sürekli olarak dünya menfaati ile ahiret menfaati arasında tercih yapma mücadelesi içindedir. Bu durum ise çok zor ve çok çetin bir durumdur. Nitekim *Tirmizî*'nin naklettiği sahih bir hadiste Hz. Peygamber (SAV) şöyle buyurmuştur.

"Tüccarlar kıyamet gününde facir (suçlu) olarak haşr olacaklardır. Ancak Allah'tan korkup iyilik eden ve ticarî hayatında doğruluktan ayrılmayanlar bundan müstesnadır." [41]

Bu Hadis-i Şerif, ticaret mesleğinin hassasiyetine ve azami derecede dikkat ve özen isteyen bir meslek olduğuna dikkat çekmektedir.

Ayrıca mü'min tüccarın harama girmemesi için şüpheli şeylerden sakınması da gerekir. Zira şüpheli şeylerden sakınmayan tacirin, yavaş yavaş harama girme ihtimali artar. Aşamalı olarak harama yaklaşan bir kimse, daha sonra kendini haramın hariminde bulur. Bu konuda Peygamber Efendimiz (SAV) *Müslim*'in naklettiği bir sahih hadiste şöyle buyuruyor:

---

40. Ebu Davud, Buyû 3460/ III-274.
41. Tirmizî, Buyû 4, V/214.

"Helal bellidir, haram da bellidir. Bunların aralarında halkın çoğunun bilmediği pek çok şüpheli şey vardır. Dolayısıyla kim şüpheli şeylerden sakınırsa dinini ve şahsiyetini korumuş; kim ki şüpheli şeylerden sakınmayıp onlara düşerse harama düşmüş olur." [42]

Binaenaleyh inanan tacir ve esnaf faiz, rüşvet, hırsızlık, aldatma ve hile gibi haram yöntemlerle ticaret yapan kimselerle imkan nisbetinde alış-veriş yapmamalıdır. Keza, zalim ve zalimlerin çevresiyle de ticaret yapmamalıdır. Zira, bunların da servetlerinin çoğu helal ve temiz değildir. *İmam Gazali,* bu konuda büyük bir ibret dersi taşıyan şöyle bir olay naklediyor:

"İslam ülkesi sınır kentlerinden birinin sur kulesinde görevlendirilmiş bir adam şunları anlatıyor:

Kentin surları üzerinde çalışırken, bu iş hayırlı bir iştir, ancak buranın emiri zalim bir komutandır, gibi bazı şüpheler kalbime geldi.

Bunun üzerine bu durumu Süfyan-ı Sevri'ye sordum. Süfyan-ı Sevri bana,

- 'Bu zalimlerin ne küçük ne büyük işlerine yardımcı ol', dedi. Ben de,

- 'Efendim! Bu Allah için yapılmış ve müslümanların korunmasına sebep bir surdur' dedim. Süfyan,

- 'Evet! Öyledir. Ancak burada görev yapman, az da olsa bu zalimlerin hayatlarının devamını istemene sebep olur. Çünkü senin ücretini onlar ödüyorlar. Böylece sen de Allah'a karşı isyan edenlerin bekasını ve uzun yaşamasını arzu etmiş olursun. Bu ise şiddetle yasaklanmıştır. Nitekim Hz. Peygamber (SAV), *"Kim bir zalimin bekası için dua ederse, şüphesiz ki o, yeryüzünde Allah'a karşı isyan yapılmasını istemiştir"* buyuruyor, dedi."[43]

---

42. Müslim, Buyû 20, III/1219.
43. Gazali, II/88.

Demek ki, zalimin işini yapmak dahi şüpheli şeylere girmek olduğu gibi zalim ve fasık insanlarla alış-veriş yapmak da şüpheli şeylere girmek demektir. Bu, fetva bakımından caiz ise de takva bakımından sakınılmasında büyük yararlar vardır.

Ancak servetinin çoğu haram olan bir kimseden satın alınan malın kendisinin veya ona satılan malın bedelinin haram olduğu kesin olarak bilinirse, bu hukuken elbette caiz olmaz. Çünkü biz müttaki olmak zorundayız.

13. İslam Hukuk Kurallarına Uymak

Her İslâm insanı gibi müslüman tüccar ve esnaf da bütün ticarî akit, şart ve sözleşmelerinde İslâm dininin koyduğu hukukî kural, kaide ve ölçülere uymak durumundadır. Çünkü İslam sadece bir inanç, ibadet ve ahlak dini; sadece, kalb, cami ve kafa dini değildir. Nitekim İslam, Kitap ve Sünnet kaynaklarıyla, ferdin inanç ve ibadetini tanzim ettiği gibi, evlenme, boşanma, çocuk yetiştirme miras ve nafaka gibi unsurlar ile de aile hukukunu tanzim etmiştir. Yani bir yandan ferdin ahlak kurallarını düzenlediği gibi bir yandan da fertler arasındaki, sosyal, ekonomik ve hukukî ilişkileri düzenlemiştir. Sözgelimi zina, içki, zulüm ve yalanı haram kıldığı gibi faiz, rüşvet, hiyanet, aldatma, hilekârlık, sahtekârlık, gasp, hırsızlık ve kumar gibi yollarla kazanç elde etmeyi de haram kılmıştır. Keza katl, cinayet, işkence, dayak ve cana, mala, ırz ve namusa ve dine karşı her çeşit tecavüzü de yasaklamıştır.

Ayrıca İslam tarihi, Resulüllah başkanlığında kurulan ve Hulefa-i Raşidin döneminde gelişip genişleyerek devam eden ve daha sonra Emevi, Abbasi, Eyyubi, Selçuklu ve Osmanlılar ile belli bir noktaya kadar gelen İslam devletleri, İslam siyasi ve idari hukukunun varlığını tarihin şehadetiyle ortaya koymaktadır.

Binaenaleyh İslam insanı inanç, ibadet, ahlak, muamelât denilen ticaret ve borçlar alanında ve aile hukukunda İslam dininin Kitap ve Sünnet ile teşri ettiği ilke ve esaslara göre yaşamak mecburiyetindedir. Bu alanların dereceleri aynı değil ise de İslam insanı, pratik hayatında bu ayrımı yapamaz. Mesela müslüman bir kimse, *'ben inanç ve ibadet konusunda Allah ve Resulüne itaat edeceğim, ama ekonomik ve sosyal yaşamda onu dinlemeyeceğim'*, diyemez.

Dolayısıyla inanan tacir ve esnaf, Kitap ve Sünnet ile yasaklanmış işlem ve eylemlerden sakınmalıdır. Mesela murdar, domuz, şarap ve uyuşturucu maddeler gibi, satılması helal olmayan şeyleri satmamalı ve satın almamalıdır.

Öte yandan sahte para kullanmamalı, para ve gıda maddeleri gibi rebevî malların alım satımında fıkhî şartlara riayet etmeli, ileride geleceği üzere, cinsleri aynı olan paraların alış-verişini peşin, birbirine eşit ve aynı mecliste yekdiğerine teslim etmek şartıyla yapmalıdır. Değişecek paraların cinsleri farklı ise peşin ve teslim etmek şartıyla bu değişimi gerçekleştirmelidir. Örneğin, altın ile TL'nin veya dövizle bir başka paranın değişimini yaparken peşin olmak şartıyla yapmak zorundadır. Aksi halde *"nesie riba"* denilen ertelemeli faiz işlemi sayılır. Zira, paranın para ile veresiye satılması asla caiz değildir. Keza, kabzedilmeden yani, teslim alınmadan bir malın satılması da caiz görülmemiştir. Nitekim Hz. Peygamber (SAV) bu hususta şöyle buyurmuştur:

"Yiyecek satın alan bir kimse, onu teslim almadan (kabz etmeden) başkasına satmasın."[44]

Esnafımızın günlük hayatta çok sık karşılaştığı bu ve bunun gibi güncel ticarî sorunlar ve bunların İslam hukuku zaviyesinden çözümü için *"İslam'da Güncel Ticarî Meseleler"* adlı eserimize başvurulabilir.

44. Müslim, Buyû 8, III/1160.

14. Çalıştırılan Kişilerin Hukukunu Gözetmek

Hayatın her dalında olduğu gibi, ticaret sektöründe de çalıştıralacak insanların maddi ve manevi haklarına azamî ölçüde saygı göstermek, ahlakî bir kural olmaktan ziyade hukukî bir ilkedir.

Allah (c.c) *"Allah'a kulluk ediniz, Ona hiç bir şeyi ortak koşmayınız; ebeveyninize, yakınlarınıza, öksüzlere, yoksullara, kapı komşunuza, uzak komşunuza, yakın arkadaşınıza (eşinize ve mesai arkadaşınıza), yolda kalmış yolcuya ve ellerinizin altındakilere (köle, işçi ve memura) ihsan ediniz (gözetiniz ve iyilik yapınız). Şüphesiz ki Allah (c.c), kibirli ve böbürlü kimseleri sevmez."*[45] şeklinde buyurmakla herkesin toplum içinde içiçe bulunan daireler biçiminde hukukundan sorumlu olduğu kimselerin varlığından bahsederken Resulüllah (SAV) da *"İşçinin teri kurumadan hakkını ödeyin"*[46] diyerek belli bir kesimin hakkını beyan buyurmuştur.

Konumuz işçi ile işveren arasındaki ilişkiler[47] olmadığı için burada o hususa girmeyeceğiz. Ancak, ticaret erbabı genellikle işçi statüsünde personel çalıştırdığı için aynı zamanda birer işveren pozisyonundadır. Dolayısıyla burada ticaret erbabının çalıştırdığı işçilerin kendilerine ve kendilerinin de işçilerine karşı olan bazı karşılıklı hukukî ve ahlakî hak ve görevlerden kısaca sözetmekle yetineceğiz.

Binaenaleyh işçinin korunması gereken iki temel hakkı vardır:

a. Maddî Hak

İşçinin maddi haklarından bir kaç tanesi şunlardır:

---

45. Kur'an-ı Kerim, Nisa: 4/36.
46. İbn Mace, Ruhûn, 4.
47. Bu konuda bak.: Karaman, Hayreddin, İslam'da İşçi-İşveren Münasebetleri, İstanbul 1981.

aa. Ücreti

İşçinin emeğinin karşılığı olarak, kendisini ve bakmakla yükümlü olduğu aile fertlerini normal hayat sıtandartlarına uygun olarak geçindirecek düzeyde aylık, haftalık veya günlük olarak iş sözleşmesinde belirtilen zamanda ücretinin eksiksiz olarak ödenmesi işçi/memurun en doğal hakkıdır. Bunu eksik vermek, ticaret hayatında yapılan eksik tartmak ve eksik ölçmek kadar tehlikeli bir hak ihlalidir. İslam, meşru servete verdiği değeri meşru emeğe de vermektedir. Dolayısıyla İslam ahlakı, emeğin istismarına da asla cevaz vermemiştir. Bilindiği gibi, ücret politikasının temelinde ve ücretlerin tesbitinde yatan temel faktör, ekonomik imkân ve finansman durumudur. Buna göre, bugünkü asgar-i ücretle işçi/memurun çalıştırılması da esasında doğru değildir. Bu bir fırsatçılık olarak değerlendirilebilir. Umulur ki, işçi/memurun kerhen de olsa verilen ücrete rızası, iş verenin manevî sorumluluğunu biraz da olsun hafifletir.

ab. Güvenliğini sağlamak

Ayrıca, işçinin ruh ve beden sağlığının korunması da onun önemli bir diğer hakkıdır. Bu hakkın korunması için, işveren tarafından iş yerinde ve iş alanında gereken fizikî ve güvenlik tedbirlerin alınması da hukukî ve ahlakî bir görevdir. Bu nedenle, işçinin bedenî veya rûhî sağlığını bozabileceği için işçiye gücünün üstünde görev vermek, fazla yük yüklemek, sürekli olarak karşılıksız fazla mesaî yaptırmak caiz görülen bir davranış değildir. Hatta İslam Hukukuna göre, çalıştırılan hayvanlara dahi fazla yük yüklenemez, aç bırakılamaz ve eziyet edilemez.

ac. Sigortalı yapmak

İşçi/memurun sağlığını ve geleceğini mevcut şartlara göre teminat altına almak da işverenin temel görevleri

arasında yer alır. Dolayısıyla sigortasız olarak işçi çalıştırmakla işçinin sağlığını ve geleceğini tehlikeye atmak ve onu güvencesiz bir ortama sürüklemek ahlâkî bir davranış değildir.

Nitekim işçinin sosyal güvencesinin olması günümüz ticaret ve çalışma hayatında yasal olarak teminat altına alınmış önemli bir haktır. Ticaret örfünde ve iş sözleşmesinde yer alan bu haklara saygı göstermek dinin de, ahlakın da emridir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de *"Ey İman edenler! Sözleşmelerin gereğini yerine getiriniz"*[48] mealindeki ayet ile *"...Verdiğiniz sözü yerine getirin. Çünkü verilen söz, sorumluluğu gerektirir"* [49] mealindeki ayet ve benzeri diğer ayetler[50], fertler veya kurumlar arasında yapılan her çeşit meşru iş ve ticaret sözleşmelerinin içeriğine bağlı olup gereğini ifâ etmekten hem işveren hem işçi olmak üzere her iki tarafın sorumlu olduğunu amirâne ifade etmektedirler. Buna karşın başka ayetlerde kurtuluşa eren mü'minlerin karakterlerinden söz edilirken *"Onlar ki emanetlerine ve sözlerine sadaketle bağlıdırlar"*[51] diye işverenin mesuliyetine işaret ederek işçinin de ahde vefa ve emaneti koruyup gözetmesinin önemine işaret buyurmaktadır.

İşverenin bu ağır görev ve mesuliyetlerine parelel olarak işçi/memurun da ağır görev ve sorumlulukları vardır. Her işçi/memurun kendisine tevdi edilen meşru iş ve görev, mahiyet itibarıyla emanettir. Emin olarak kabul edilen işçinin, görevinde ve işinde en küçük bir ihmalkârlığı hiyanet olarak değerlendirilebilir. Bu konuda Resulüllah'ın (sav) her iki tarafın sorumluluklarını belirten şu hadisini nakledelim:

"Hepiniz çobansınız ve hepiniz güttüğünüzden mesulsünüz. Devlet başkanı çobandır ve güttüğü (milletin maddi ve

48. Kur'an-ı Kerim, Maide: 5/1.
49. Kur'an-ı Kerim, İsrâ: 17/34.
50. Kur'an-ı Kerim, En'âm: 6/152; Nahl: 16/91; Bakara: 2/40.
51. Kur'an-ı Kerim, Mü'minûn: 23/8; Meâric: 70/32; Bakara: 2/177; Ahzab: 33/15.

manevi istikbalinden) sorumludur. Aile reisi, kendi ailesinin çobanıdır ve aile fertlerinin (maddi ve manevi geleceğinden) sorumludur. Kadın kendi eşinin evinde çobandır ve onu korumaktan sorumludur. Hizmetçi (işçi/memur) efendisinin malının çobanıdır ve onu korumaktan sorumludur."[52]

Ebu Davud'un naklettiği bir Hadis-i Şerifte, özellikle kamu sektöründe yani devlette çalışan işçi/memura sağlanması gereken hususlar şöyle beyan buyurulmaktadır:

"Bizde (devlette) görevli olarak çalışan bir kimse bekâr ise (devletin maddi desteğiyle) evlensin, hizmetçisi yoksa (devlet imkanlarıyla) hizmetçi edinsin ve evi yoksa (devletin desteğiyle) ev edinsin. -Bir rivayette de, *Biniti yoksa, binit edinsin,* (bugünün biniti de arabadır)- *Bu ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra devlet hazinesinden -maaşı dışında - herhangi bir şey alan kişi hırsız ve hâindir."*[53]

Bu ve benzeri hadis ve uygulamalardan anlaşılıyor ki, İslam devletinin istihdâm ve ücret politikasına göre devlet, çalıştırdığı personelin başta eş, ev ve gerektiğinde hizmetçi ve binit gibi temel ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Böylece onu bir taraftan rüşvet ve yolsuzluk bataklığına düşmekten kurtarırken diğer taraftan daha dürüst ve daha samimi çalışmaya teşvik etmiş olmaktadır. [54]

Mezkûr hadisin tesbit ettiği ve 20. asrın henüz tam manasıyla yakalayamadığı bu sosyal adaletli ücret politikası sadece devlette değil, özel sektör çalışanları için de geçerlidir. Raşit Halifelerin beşincisi sayılan *Ömer b. Abdulaziz,* eyalet valiliklerine gönderdiği bir genelge ile bu politikayı uygulamaya koymuştur.

---

52. Buhari, Cuma, 11, İstikraz, 20; Müslim, İmaret, 20; Ebu Davud, İmaret, 1; Tirmizi, Cihad, 27; Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Müsned, (Kenzu'l-Ummal ile birlikte) I-VI, Beyrut 1985, II/5, 54, 55, 108, 11, 121.
53. Ebu Davud, İmaret, 10.
54. Bu hususta bak.: Beki, Doç. Dr. Abdulaziz, İslam Hukukunda Siyasî Yönetim, Kayseri 1998, s. 179-180.

b. Manevî Hak

Manevî hakların başında, her insanın doğal hakkı olan ibadet hakkı gelmektedir. Dolayısıyla işveren kişi, ister müslüman ister gayr-i müslim olsun, işyerinde çalıştırdığı kimsenin ibadetine engel olamaz. Yani müslümanın günlük vakit namazına, Cuma ve Bayram namazlarına mani olamaz. Nitekim *Erdebilî*, efendilerin görevlerinden söz ederken özetle şöyle der: Bülûğ çağına ermiş bir kölenin namazın adab ve erkanını, Fatiha suresi ile, zaruri miktarda Kur'an'dan bazı sureleri bilmesi gerektiği gibi, efendisinin ona bu imkanı hazırlaması da farzdır.[55]

İbn Abidin bu konuyu özetle şöyle izâh etmektedir:

"Ecir-i hâs" denilen işçi ve memur, mesai dahilinde -kurum ve işverenin işi dışında- başkasının işini yapamaz. Hatta farz ve sünnetler dışında nafile ibadeti dahi yapamaz. Şehir içinde bulunan işyerlerinde çalışan işçi/memurun Cuma namazına da mani olunamaz. Ancak Cuma namazının kılınacağı cami/yer, mesainin dörttebiri (1/4) nisbetini geçirecek kadar uzak bir yerde ise buraya Cuma namazına gitmek isteyen kişinin ücretinden dörttebiri kesilebilir. Böylece şartlı olarak ve onun bilgisi ve tercihi dahilinde Cuma namazına gitmesine izin verilir.[56]

Binaenaleyh efendinin para ile satın aldığı bir kölenin ibadetine, belli konularda öğrenimine yardımcı olması farz iken bir tacirin veya işadamının çalıştırdığı özgür ve mükellef bir kimsenin özellikle farz ve farzın tamamlayıcısı niteliğinde bulunan sünnet ibadetine engel olması elbette caiz değildir. Çünkü yüce Allah'ın, kuluna tanıdığı ibadet hakkını kullanmasına ve hatta kendisine yüklediği zorunlu bir görevin ifasına hiç bir kuvvet, hukuk ve ibadet özgürlüğü

55. Erdebilî, Yusuf, el-Envâr li A'mali'l-Ebrar, I-II, Mısır ty., I/413.
56. İbn Abidin, Muhammed Emin b. Ömer el-Hanefî (ö. 1252/1836), Hâşiyet-u Reddi'l-Muhtâr ala'd-Dürri'l-Muhtâr, I-VIII, Mısır 1966, VI/70.

içinde engel olamaz. Hatta bu işçi ehl-i kitap dahi olsa bu hususa sözleşmede yer verildiği takdirde hiç bir İslam toplumunda buna mani olunamaz.

Şu halde işveren tacir, esnaf ve fabrikatör, özellikle vardiyeli işçi çalıştıranlar, çalışma mesaisini düzenlerken namaz vakitlerini, Ramazanda iftar ve sahûr vaktini dikkate almalıdırlar. Bilindiği gibi, beş vakit namazdan sabah, akşam ve yatsı namazları genellikle mesai dışındaki zamanlarda eda edebildikleri için bir problem söz konusu değildir. Mesai ile en çok çakışan namaz vakitleri, öğle ile ikindi namazlarıdır. Bu iki vakit namaz abdest, farz ve sünnetleri ile birlikte 10'ar dakikada edâ edilebilir. Ancak namaz vakti fiili mesai saati ile çakışırsa, işçiler de hasta bakıcılar ve nöbetçi doktorlar gibi elbette topyekün işi bırakıp, fabrikayı tatil edip de namaza gidemezler. Bunlar namazı nöbetleşe ve mümkünse cemaatle edâ etmeye çalışmalıdırlar.

Meydan muharebesinde, alınması gereken askerî tedbirlerin ihmal edilmeden cephede farz namazlarının cemaatle nasıl edâ edilebileceğini detaylı olarak anlatan Ayet-i Celile[57], ekonomik meydan savaşında ve çalışma hayatında namazın hem de cemaatle edâ edilmesinin gerektiğine işaret buyurmaktadır. Zira hayatın savaş döneminde, terk edilmesi uygun görülmeyen bir ibadetin barış döneminde terk edilmesi için hiç bir geçerli mazeret olamaz. Üstelik, samimi ibadet çalışmaya zarar değil, yarar sağlamaktadır. Çünkü ibadetinde samimi olan işçiler, Hâlık'ın hukukuna samimiyetle bağlı olduğu ölçüde mahlûkun hukukuna ve dolayısıyla işveren tacir ve esnafın işine de ibadet niyetiyle saygı gösterip daha sadık bir şekilde çalışırlar.

Binaenaleyh, işçinin emeği sayesinde zengileşen patronun işçinin emeğinin karşılığını zamanında eksiksiz olarak ödemesi dinî, ahlakî ve hukukî bir görevdir. Keza, iş

57. Kur'an-ı Kerim, Nisâ: 4/102-103.

yerinde çalışan işçi ve memurlara ibadet hakkını kullanma imkânı tam olarak tanınmalıdır. Hiç bir yaratık, kendi çıkarını yaratıcının hukukundan üstün tutma hakkına sahip değildir.

15. Bütün Hareketlerinde İlahî Murakebeyi Unutmamak

Müslüman tacir ve esnaf, her muamelesinde Allah'ın murakabesi ve kontrolü altında olduğunu ve her muamelesinden Allah'a hesap vereceğini hiç bir zaman aklından çıkarmamalıdır. *İmam Gazalî*'nin beyanına göre her tüccar, alış-veriş yaptığı her fert adına hesaba çekilecek ve amel defterinde her kişi adına birer sahife açılacaktır, şeklinde hareket etmelidir.[58] Binaenaleyh müslüman tacir ve esnaf, ticaret işine hile karıştırmış, başkasını aldatmış, malının kusurunu, kalitesini veya piyasa değerini müşteriden gizlemiş ve bu yolla kirli bir kazanç sağlamış ise bu tüccar ve esnaf, bütün bu davacılarla nasıl başa çıkacaktır?

Şayet müslüman esnaf, Allah'ın gözetimi altında olduğunu düşünerek ticarî hayatını Kitap ve Sünnetten yukarıda arz ettiğimiz ahlakî kural ve kaidelere uygun olarak tanzim ederse, dünya ve ahiret saadetini kazanır.

Hülasa, ticarî hayatında adaletten ayrılmayan bir kimse, Allah'ın salih kulları taifesine; adaletin yanısıra ihsan ile hareket eden tacir ve esnaf, Allah'a yakın sayılan kullar grubuna; bütün bu üstün ticarî ahlak kurallarına riayet ile birlikte diğer dini vazifelerini de hakkıyla yerine getiren tacir ve esnaf ise sıddıkînler zümresine iltihak eder. Başkasından haksız veya hile ile geçici basit bir kirli kazanç sağlamak uğruna bu büyük manevi makam ve dostları kaybetmek, onlardan vazgeçmek akıl kârı değildir. Akıllı insan, hem geçici dünyasını hem ebedi istikbalini kazanan kişidir.

---

58. Gazalî, II/88.

B. MENFİ TİCARİ AHLAK PRENSİPLERİ

Müslüman tüccarın bir takım müsbet prensiplere bağlı kalması şart olduğu gibi bütün menfi ve menhî hareketlerden de uzak durması gerekir. Çünkü bir kimsenin mükemmel bir insan olması için sadece iyiyi yapması yetmez. İyiyi yapmakla beraber kötüyü terk etmesi de zorunludur. Dolayısıyla, inanan bir tacirin de sadece önceki bölümde zikredilen ahlakî ilkeleri uygulaması kâfi değildir. O güzel ahlakî hayatı sergilemekle birlikte olumsuz ahlakî ilkelerden de sakınmalıdır. Her tüccar ve esnafın sakınması gereken kötü ahlak ilkelerinden bazılarını aşağıda maddeler halinde serdetmeye çalıştık.

1. Hıyanet Etmek ve Aldatmak

Müslüman esnaf, muhatabını kim olursa olsun aldatmamalıdır. Bu hususta ölçü, *"Kendisi için yapılmasını istediği muameleyi başkasına da yapmalıdır"* olmalıdır. Mesela kendisi alıcı pozisyonunda iken kendisine 500 bine satılmasını istediği bir malı, satıcı pozisyonunda iken başkasına 600-700 bine satmamalıdır. Nitekim Peygamberimiz (SAV), *"Herhangi biriniz kendi nefsi için istediği bir şeyi, kendi kardeşi için de istemediği sürece (gerçekten) iman etmiş olamaz."* buyurmuştur.[59]

Hıyanet etmek, malın kusurunu, kalitesini gizlemek, eksik ölçüp tartmak, piyasa fiyatını bildirmemek gibi davranışlarda bulunmaktır. Aldatmak ise bu gibi yollarla müşteriden fazla para almaktır. Mesela, alıcının şartlarına uygun olmayan bir şeyi, *'istenilen şart ve kalitededir'* diyerek satmak, aldatmaktır. Hıyanet ve aldatmanın her çeşidi İslam'a göre haramdır.

---

59. Buhari, İman, 7; Müslim, İman, 71; Tirmizi, Kıyamet, 59; Nesai, İman, 19, İbn Mace, Mukaddime, Darimi, Rıkak, 29; İbn Hanbel, III/176.

İmam Gazali, hıyanet ve aldatmanın malın kârı ile birlikte ana sermayeyi de götüreceğine dair şöyle bir olay nakletmektedir:

Adamın biri, ineğinin sağılan sütüne su katarak satıyormuş. Bir gün yağan yağmurdan oluşan sel, bir çok şeyle birlikte adamın ineğini de götürmüş. Bunun üzerine çocukları toplanarak babalarına,

- *"Süte kattığımız sular var ya! İşte o sular toplanarak sel haline geldi ve ineğimizi de götürdü"* demişler.[60]

Binaenaleyh malı, özellikle gerçekdışı söz ve davranışlarla methetmek birer aldatma aracı sayıldığı gibi, samimi olmayan ve istismar edilen Arapça dini metinli levha ve kişisel kıyafetler de birer aldatma vasıtası olarak görülebilir. Çünkü niyet esastır. Nasıl ki, gösteriş ve riya niyeti, namaz gibi büyük bir ibadeti bozduğu gibi müşteriyi etkileyip fazla parasını almak niyeti ile yapılan her hareket ve sergilenen her tavır da hem ticareti hem de taciri bozar.

Nitekim Hz. Peygamber (SAV), *"Bizi aldatan bizden değildir"*[61] buyurmakla her türlü hıyanet ve aldatmayı haram kılmıştır.

2. Malın Görülen ve Görülmeyen Kusurunu Gizlemek

Bu ilke bir önceki ilkenin devamı ve izahı mahiyetindedir. Ancak önemine binaen ve dikkat çekmek için müstakil bir madde halinde zikredilmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi İslam taciri, hiç bir zaman malının açıktan görülsün ya da görülmesin müşterice bilinmeyen kusur ve ayıbını örtmemeli, onu mutlaka karşı tarafa bildirmelidir. Yani alım-satıma konu olan malın ayıbını söylemek, başta mal sahibine daha sonra da bilene farzdır.

60. Gazzali, II/78.
61. Ebu Davud, Buyû, 3452, III/272.

Nitekim Hz. Peygamber (SAV), bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Bir malın ayıbının açıklanmadan satılması hiç kimseye helal olmaz. Keza o malın kusurunu bilene de onu açıklamaktan başka bir şey helal değildir."[62]

Bu Hadis-i Şerif mal sahibini, malın gizli kusurundan sorumlu tuttuğu gibi, mal sahibi bu ciddi sorumluluğunu yerine getirmediği takdirde, ortağı ve komşusu gibi bunu bilen herkesi de bundan sorumlu tutmuştur. Eskiden müslüman tacir ve esnafın bazıları buna çok dikkat ederlerdi.

Nitekim *İmam Gazali*'nin naklettiğine[63] göre;

Adamın biri, tırnağında aşınma ve delinme bulunan bir deveyi Vasile b. el-Eska' adındaki komşusunun hazır bulunduğu bir yerde, birisine 300 dirheme satmış. Vasile, dalgınlığından dolayı, pazarlığın nasıl cereyan ettiğini ve akdin nasıl kesinleştiğini farketmemiş. Derken bir bakmış ki müşteri satın aldığı deveyi alıp gitmiş. Vasile, hemen müşterinin peşine düşmüş ve onu yakaladığında sormuş:

- Beyefendi! Siz o deveyi binmek için mi, yoksa eti için mi satın aldınız?

Müşteri, binmek için aldığını söyleyince Vasile,

- Bu devenin ayaklarından birinde bir delikle birlikte aşınmanın olduğunu gördüm. Bu yürümeye devam edemez, binmeye de elverişli değildir, demiş.

Bunun üzerine müşteri, deveyi geri getirip durumu mal sahibine anlatmış. Deve sahibi, o kusurundan dolayı, devenin fiyatından 100 dirhem düşerek aldığı 300 dirhemden 100 dirhemini müşteriye geri vermiş ve Vasile dönerek;

- Allah seni affetsin! Bizim anlaştığımız alım-satım akdini bozdun, diye serzenişte bulunmuş. Vasile de, deve sahibine şu cevabı vermiş:

---

62. Gazalî, II/77.
63. Gazali, II/77.

- Biz Resulüllah'a her müslümana doğruyu ve yararına olan şeyi söylemek üzere biat ettik ve ben bizzat Resulüllah'dan şöyle (yukarıda zikredilen hadisi) buyurduğunu işittim, diyerek hadisin metnini de okumuş.

İşte Vasile'nin inanç ve ahlakındaki ihlas ve samimiyete, deve sahibinin de nezaket ve hakperestliğine bakınız. Vasile, *'Neme lazım, bu benim komşumdur, müşteriyi tanımıyorum bile'* diyebilirdi. Ancak böyle demeyip manevi sorumluluğunu müdrik olarak gerçeği müşteriye bildirdi. Bu davranış, bu şuur ve anlayış, kollektif kontrol sisteminin temel dinamiğidir. Bu anlayış, sadece ekonomide değil, toplum hayatının her alanında kullanılmalıdır. Öte yandan deve sahibi, komşusu Vasile ile kavga etmemiş, onu kibarca eleştirmiş ancak haklı cevabından sonra da hakkı kabul etmekten geri durmamıştır.

3. Malı Fazla Övmek

İslam ticaret ahlakına göre müşteriyi olumsuz yönde etkileyecek şekil ve derecede malın övülmesi (reklamının yapılması) doğru değildir. Hele bir de malda bulunmayan özelliklerle malın reklamının yapılması, asla caiz görülmemiştir. Bu nedenle özellikle yalan yere yemin etmek şiddetle men edilmiş ve ahlak dışı bir hareket olarak görülmüştür. Yalan ve gerçekdışı reklam yani bir başka ifadeyle, malı fazla medh-ü sena etmek, malın hep cazip yönlerini gösterip sadece çekici niteliklerini nazar-ı dikkate vermek suretiyle reklam yapmak, malın satılmasını sağlayabilir ve sürümünü hızlandırabilir belki ancak, sonraki dönemlerde malın bereketini ve hatta sermayesini götürebilir. Nitekim Hz. Peygamber (SAV),

"(Yalan yerde) yemin malı sattırır, kârı da (kesbin bereketini de) mahveder." [64] diye buyurmuştur.

64. Müslim, Buyû 27, III/1226.

Binaenaleyh bir malın, mesela bir kumaşın güzel yönünü gösterip diğer yönünü gizlemek de fazla övmek gibi aldatma sayılıp caiz görülmemiştir.

Nitekim Yunus b. Ubeyd'in dükkanına gelen bir müşteri, ipek kumaş isteyince işçisi, ipek dengini yere serer ve dikkatle bakarak "Allahım! bize cenneti nasip eyle" şeklinde bir dua okur. Bu tabloyu gören Yunus, işçisinin sergilediği bu durumu, kumaşın bir reklamı olarak değerlendirir ve işçisine, 'ipek dengini yerine koy' diyerek satmaktan vazgeçer.[65]

Hülasa bir malın artılarını eksikleriyle, iyi yönlerini kötü yönleriyle, cazip özelliklerini sönük nitelikleriyle ve meziyetlerini kusurlarıyla birlikte ortaya koyan bir reklam ve tanıtım şekli caiz, tek taraflı bir tanıtım ya da reklam şekli ise caiz değildir.

4. Piyasa Fiyatını Gizlemek

İslam ticaret ahlakına göre, habersiz müşteriden piyasa fiyatını gizlemek asla caiz değildir. Müslüman esnaf, piyasa fiyatı hakkında karşı tarafa doğru bilgi vermeli ve piyasa fiyatına sadık kalmalıdır. Nitekim yukarıda geçtiği gibi Hz. Peygamber (SAV), *"Piyasa fiyatından habersiz kişiden alınan fazlalık, haramdır"*[66] diye buyururken diğer bir rivayette de *"Piyasa değerinden yukarı olan fazlalık faizdir"* buyurmuştur.[67]

Şu halde müslüman esnaf, satacağı malın piyasa değerini yani piyasa fiyatını, bundan habersiz, yani alacağı malın piyasa fiyatını bilmeyen müşteriye bildirmek zorundadır. Aksi takdirde, alınan bedelin piyasa fiyatının üstündeki bölümü, *İmam Muhammed*'e göre, o malın piyasa değerinin %5'inden yukarı ise veya diğer bazı Hanefi alimlerine göre, taşınmaz malda 1/5 (%20), hayvanlarda 1/10 (%10) ve

65. Gazali, II/77.
66. Suyuti, IV/400.
67. Suyuti, IV/400.

diğer bütün eşyada 1/20 (%5), diğer bir içtihada göre de her şeyde malın piyasa fiyatının üçtebiri (1/3'ü) kadar ise o fazlalık kirli bir kazanç olacağı gibi müşteriye de pişmanlık ve akdi bozma hakkı verir.[68] Şayet müşteri, alacağı malın piyasa değerini biliyorsa ona bunu bildirmeye gerek yoktur.

5. Piyasa Fiyatının Yükselmesine Sebep Olmak

İslam iktisat hukukuna göre piyasa, toplumun ortak hukuk alanıdır. Dolayısıyla İslam, piyasa istikrarına büyük ölçüde önem vermektedir. Binaenaleyh hiç kimse, kasıtlı olarak kendi menfaati için piyasa fiyatının yükselmesine sebep olma hakkına sahip değildir. Böyle bir davranış aynı zamanda İslâm ticaret ahlakıyla da bağdaşmaz. Bu davranış gibi ammenin zararına olan hiç bir hareket dahi uygun görülmez ve iyi karşılanmaz.

İslam dini, ekonomik istikrarın korunması için pek çok hukukî ve ahlakî ilkeyle tedbir almıştır.

Bunların bazıları şunlardır:

a. İlk elden malın pazara girmesini sağlamak

Şüphesiz ki, piyasaya giren ve satışa arz edilen mal, ne kadar az eller kanalı ile piyasaya girecek olursa o oranda fiyatı düşük olur. Çünkü devreye giren her el, kendi emek ve ticaretinin payını da ekleyerek malı öylece satışa arzeder.

Nitekim *İbn Ömer*, Hz. Peygamber'in (SAV), *"Pazara varmadan malların karşılanıp alınmasını nehy ettiğini"*, bir başka rivayette de, *"Kafilenin yolda karşılanarak mallarının alınmasını nehy ettiğini"*[69] rivayet etmektedir. Bu Hadis-i Şerif, İslam İktisat Hukukunda önemli bir ilkedir.

---

68. Kasani, Alauddin EbuBekr b. Mesud (ö. 587/1191), Bedaiu's-Sanai fi Tertibi'ş-Şerai', I-VI, Beyrut 1986, VI/30; Bilmen, Ömer Nasuhi, İstılahat-ı Fıkhiye Kamusu, İstanbul 1985, VI/11.
69. Buhari, Buyû, 71, III/28; Müslim, Buyû, 5 , III/1156.

Bu hukukî ilke ile bir taraftan piyasadan habersiz olan ticaret kervanının ucuz bir fiyatla mallarının elinden çıkmasını önleyerek emeklerinin karşılığını muhafaza etmek, diğer taraftan da toplumun ihtiyacını daha ucuz bir fiyatla temin etmek irade edilmiş olabilir. Çünkü bir ticaret kervanını karşılamaktan amaç, onların piyasa fiyatını öğrenmesine imkan vermeden mallarını ucuz fiyatla almaktır. Bu durum, kervanı karşılayan gözaçık tacirden başka kimseye bir kâr ve menfaat sağlamaz. Aksine bunda kervanla birlikte toplumun tüketici kesiminin zararı vardır. Zira kervanı karşılayan gözaçık tüccar, sadece kendi menfaatı için o malı ucuza alıp ammenin zararına pahalıya satmak isteyebilir. Bu tutum, aynı zamanda bir aldatma yolu olarak kabul edilir.

Nitekim İslam hukukuna göre, bu şekilde aldanmış bir kervan, gerçekten aldandığına vakıf olduktan sonra isterse yaptığı alış-veriş akdini bozabilir.

b. Pazara gelen malı bekletmemek

İstikrarı sağlayan diğer bir hukukî ilke de köyden kent pazarına satılmak üzere getirilen malın bekletilmeyip derhal satışa arz edilmesidir.

Nitekim Hz. Peygamber (SAV) bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Şehirli, köylünün malını (bekletip) satmasın. İnsanları bırakın, Allah onları birbirlerinden rızıklandırsın". [70]

Yani şehirli bir esnafın, pazara getirdiği malı hemen satıp geri dönmek isteyen köylüye, *"Malını bana bırak, ben fiyatının yükselmesini beklerim ve daha sonra senin adına daha pahalı satarım"* demesidir.

İşte bu da yasaklanmıştır. Çünkü günlük fiyatına satılması istenilen bir malın satışa arzedilmeyip bekletilmesi de pazarda darlık ve fiyat yükselişine sebep olabilir. Zira arz-

70. Buhari, Buyû, 71, III/28; Müslim, Buyû, 6 , III/1157.

talep dengesi bozulur. Bu da halkın zararına olduğu için nehyedilmiş ve haram kılınmıştır. Ancak bu tutum, şehirde bir darlığın meydana gelmesine sebep olmayacaksa haram sayılmaz.

c. Pazara sun'i müdahalede bulunmak

Pazar istikrarını bozan faktörlerden biri de pazara sun'i olarak müdahale etmektir. Müşteri olmadığı halde müşteri pozisyonuna, satıcı olmadığı halde satıcı pozisyonuna girmek çirkin bir ahlakî davranıştır. Bu şekilde birine kâr, diğerine zarar sağlanmış olur. Bu ise bir aldatmacadır.

Hz. Peygamber (SAV) bu konuda,

'*Neciş yapmayınız*'[71] diye buyurmuştur

Yani fiyatı sun'i olarak kızıştırmayınız ve fiyata sun'i müdahale etmeyiniz. Çünkü, siz bu durumda ne müşteri ne de satıcısınız. Bu doğrudan doğruya bir aldatma metodudur.

İslam hukukuna göre neciş, birinin anlaşmalı veya anlaşmasız olarak gerçekten talip olmadığı bir mala yüksek fiyat vererek ticareti kızıştırması ve malın olması gerekenden fazla bir mebağa satılmasına neden olması demektir. Buna "*muvazaâlı pazarlama*" da denir.

Hatta bugünkü Borsa için de, böyledir, denilebilir. Çünkü borsa, spekülasyonlarla, sun'i müdahalelerle ve uydurma haberlerle med-cezir olayı gibi dalgalanmakta ve gidip gelmektedir. Kaldı ki bu istikrarsızlık sebebiyle nice zenginler yok olmuş, nice servetler mahvolmuş ve nice fakirler de kısa zaman içinde zengin olmuşlardır. Bu bir anlamda kumar oyunu gibidir.

6. İhtikâr Yapmak

İhtikâr, özellikle dışardan getirilmiş bir gıda veya ihtiyaç maddesinin sıkıntılı bir dönemde satın alınarak fiyat-

71. Müslim, Buyû 3, III/1155.

ların artacağı zamanda satılmak amacıyla stok edilip bekletilmesidir.[72] Dolayısıyla, kişinin kendi zirai veya sınai ürünlerini pahalılık zamanında satmak üzere stok edip bekletmesi veya ucuzluk zamanında satın alınmış bir malın pahalı zamanda satılmak niyetiyle stok edilmesi ihtikâr kapsamına girmez.[73]

Karaborsacılık ve mal stokculuğu da denilen ihtikâr, İslam açısından kötü bir ticaret ahlakıdır. İslam ticaret hukuku ve ahlâkı, malın kusurunu veya piyasa fiyatını gizlemek yahut pazara müdahele etmek gibi yollarla başkasına zarar vermeyi yasak ettiği gibi topluma zarar vermeyi de caiz görmemiştir. Dolayısıyla zararı topluma dokunan ihtikârı (karaborsacılığı) da yasaklamıştır.

İhtikâr, aynı zamanda piyasa istikrarını en çok bozan eylemdir. Çünkü ihtikâr eylemiyle, pazara sokulması gereken miktarda malın arzedilmesi önlenmiş olur ve böylece piyasada arz-talep dengesi tüketicinin ve dolayısıyla toplumun aleyhine bozulur. Toplumun menfaatı ferdin normal üstü menfaatına feda edilemez. İhtikâr, toplumun menfaatini şahısların keyfi anormal kazançlarına feda eden bir zulüm yöntemidir. Bu nedenle, şefkat ve merhamet esasları üzerine kurulmuş olan İslâm ahlakı ve hukuku, topluma karşı bir cürüm olarak işlenen ihtikârı şiddetle yasaklamıştır.

Gıda maddelerinde yapılan ihtikâr, ittifaken, diğer beşeri ve hayvani ihtiyaç maddelerinde yapılan ihtikâr ise güçlü içtihatlara göre çirkin ve haram bir faaliyet olarak görülmüştür.[74] Dolayısıyla kişinin kendi ziraî veya sınaî ürünlerini stok etmesi, ihtikâr kapsamına girmez.[75] İhtikâr, suç ve günahtan endişe etmeyen, helal ve haramı fark etmeyen bedbaht insanların işleyebileceği bir cinayettir.

---

72. Şirazi, el-Muhazzeb, XIII/ 44.
73. Şirazi, el-Muhazzeb, XIII/ 44.
74. Nevevi, el-Mecmu, XIII/46-49.
75. Şirazi, el-Muhazzeb, XIII/ 44.

Nitekim bu konuda Ebu Hureyre'den rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber (SAV) şöyle buyurmuştur:

"Günahkâr kişi ancak ihtikâr yapar."[76]

İbn Ömer'den nakledilen diğer bir hadiste de Resulüllah (SAV),

"Bir yiyecek maddesini kırk gün hapsedip piyasaya sürmeyen bir kimse Allah'tan, Allah da o kimseden uzaklaşmıştır"[77] diye buyurmuştur.

Binaenaleyh müslüman esnaf, dehşet saçan bu hadislerin mesajına kulak vermeli ve gereğini yapmalıdır. Bu hususta esnaf, İslâm medeniyetinin yetiştirdiği esnafı örnek almalı ve Kur'an'ın ahlakıyla ahlaklanmaya çalışmalıdır.

Nitekim bu konuda *İmam Gazalî* örnek bir tacirin yaşadığı şu çarpıcı olayı nakletmektedir:

Vasit'te oturan bir tüccar, bir gemi yükü buğdayı Basra'da bulunan temsilcisine göndermiş ve ona *"Buğdayı teslim aldığında, ertesi günü beklemeden satışa arzet!"* şeklinde bir talimat da iletmiştir. Ancak Basra tüccarları, buğdayı teslim alan temsilciye;

- "Bugünlerde oldukça bolluk var. Bu buğday, bir hafta bekletildikten sonra satılırsa iki misli kâr getirir." dediler. Bunun üzerine vekil, buğdayı bir hafta bekletti, iki misli kâr ile sattı ve durumu mal sahibine bildirdi.

Durumdan haberdar olan mal sahibi, temsilcisine şöyle bir mektup gönderdi.

"Yahu, biz dinimizin selameti için az kâra kanâat edenlerdeniz. Biz dinimizden fedakârlık ederek fazla kârı sevenlerden değiliz. Biz dinimizin küçük bir zararına yaptığın karın kat katını kazanmaya razı değiliz. Sen yanlış hareket ettin. Bize karşı büyük bir suç işledin. Şu mektubumu alır almaz bütün malı Basra fakirlerine sadaka olarak dağıt. Ya-

76. Müslim, Buyû 26, III/1227.
77. Gazalî, İhyâu Ulûmi'd-Din, III/74 (Ahmed ve Hakim'den naklen)

pacağımız bu tasaddukla da fazla bir şey beklemiyorum. Yapılan ihtikârın cezasından kurtulursak bizim için en büyük bahtiyarlık bu olacaktır."[78]

Her esnaf, böyle bir durumda tavrının nasıl olabileceği ile ilgili kalbini yoklamak durumundadır.

7. Faizli Alış-Verişte Bulunmak

Faiz, piyasa ekonomisini felç eden, ekonomik istikrarı bozan, enflasyonu doğurup besleyen iktisadi bir hastalıktır. *'İktisadi kanser'* de denilen faiz, ferde verdiği zarar kadar topluma da zarar verir. Bu nedenle İslamiyetin hukuken ve ahlaken şiddetle yasakladığı ekonomik faaliyetlerden biridir. Müslüman olan herkes bilhassa tacir ve esnaf olan kimse, her türlü faizli ticaretten sakınmalıdır. Zira İslâm açısından meşrû olan kazanç, emek-madde veya emek-sermaye karışımından doğan eser karşılığında elde edilen kazançtır.

Hibe, miras, hediye gibi yollarla sahip olunan mal, kişinin kazancı sayılmaz. Faiz ise emeksiz, karşılıksız ve kendi kendine izdivaç eden sermayenin doğurduğu gayr-i meşrû bir veleddir.

Sömürmenin önemli yollarından biri olan faiz felsefesinin temel ilkesi şudur: *"Sen çalış, ben yiyeyim."* Herkes çok iyi bilir ki, faiz ödeyen genel olarak fakir ve ihtiyaç sahibidir; alan ise ya bir patron ya da ehl-i sefahettir. Bu nedenle faizli işlemleri bir çeşit ticaret kabul eden cahiliyet zihniyetini şiddetle reddederek faiz yiyenlere korkunç bir ceza vaad eden Cenab-ı Hak, bir Ayet-i Celile'de şöyle buyuruyor:

"Faiz yiyenler mahşerde ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu onların, "Zaten alış-veriş de faiz gibidir" demelerindendir. Oysa Allah, alış-verişi helal; faizi haram kıldı." [79]

---

78. Gazalî, İhyau Ulûmi'd-Din, II/74.
79. Kur'an-ı Kerim, Bakara: 2/275.

Bir başka ayette mü'minleri tekrar faizi terketmeye davet eden; terk etmeyenlerin Allah ve Resulüne karşı savaş açmış olacaklarını bilmelerini isteyen ve bunların ancak tevbe edip faizden vazgeçmeleriyle zulmün ortadan kalkacağını bildiren Cenab-ı Hak, mü'minlere şöyle seslenmektedir:

"Ey İnananlar! Allah'tan sakının. İnanmışsanız, faizden arta kalmış hesaptan vazgeçin. Böyle yapmazsanız, bunun Allah'a ve peygamberine karşı açılmış bir savaş olduğunu bilin. Eğer tevbe ederseniz sermayeniz sizindir. Böylece haksızlık etmemiş ve haksızlığa uğramamış olursunuz." [80]

Faiz sistemi, zengini tembelliğe sevk eder; piyasa fiyatını artırır, toplumsal sevgi ve muhabbeti öldürür, sınıflar arasındaki mesafeyi uçuruma dönüştürür; sınıfsal adaveti körükler. Kur'an-ı Kerim faizli ticaretin, sanıldığının aksine sermayenin artmasına değil mahvolmasına sebep olduğunu şu Ayet-i Celile'de bildirmektedir:

"Allah faizi eksiltir, sadakaları bereketlendirir. Allah pek nankör olan hiçbir günahkarı sevmez." [81]

Bu nedenle faiz alıp verenleri Allah ve Resulüne karşı savaş açmakla suçlayan ve faizin bereketsizliğin nedeni olduğunu bildiren Hz. Kur'an' ın bu tehditlerinden her İslâm insanı sakınmalıdır.

Faizin pek çok yol ve şekilleri vardır. Burada toplumda çoğu kez bilmeyerek başvurulan bir kaç örneğe işaret etmekle yetineceğiz:

a) Vadeli parasal bir alacağın başka bir cins para ile vadeli olarak değişimi

Mesela, A kişinin B kişide 6 aylığına 100 milyon TL alacağı vardır. Sürenin dolmasına bir müddet kala veya süre-

---

80. Kur'an-ı Kerim, Bakara: 2/278,279.
81. Kur'an-ı Kerim, Bakara: 2/276

si dolduktan sonra, borçludan veya alacaklıdan gelen bir teklifle 3-4 ay ek bir süre tanınması istenir. Bunun karşılığında ise anılan 100 milyon TL'nin 2 bin Dolara çevrilmesi kararlaştırılır. 3 ay sonra borçlu, alacaklıya 100 milyon yerine 2 bin Dolar öder.

İşte bu açıkça yasaklanmış bir faiz yoludur. İslam Hukuku açısından bu işlemi tahlil ettiğimizde işlemin bir *sarf işlemi* ve dolayısıyla sarf hukukuna tabi olduğu görülmektedir. Şöyle ki: A, B'nin zimmetinde bulunan 100 milyon TL. sini B'ye 2 bin Dolara 3 ay vade ile satmış oluyor. Bu işlem *paranın paraya alım-satım işlemidir* ki, buna *'sarf'* denir. Paranın para ile değişiminde aynı cinsten ise eşit ve peşin olmak, farklı cinslerden ise peşin olmak şartıyla caizdir.

Ayrıca, her iki unsuru (mal ve bedeli) vadeli olan bir alım-satım akdi de dinen yasaklanmıştır. Burada ise bir taraftan Türk Lirası Dolar ile vadeli olarak değişirken diğer taraftan her ikisi de vadelidir. Dolayısıyla bu işlem iki açıdan caiz değildir.[82] Ancak süresi dolmuş bir alacağın yerine tarafların üzerine anlaştıkları her şey verilebilir. Keza karşılıksız olarak peşine çevrilmiş vadeli bir alacağın yerine de her çeşit mal verilebilir.

Bu meselenin çözüm yolu şudur:

Borçlu, alacaklıdan ödünç olarak 2 bin Dolar alıp 100 milyon TL. olan borcunu öder ve alacaklıya karşı 2 bin Dolar borçlu kalır.

b) Vadeli alacağın belli bir indirim karşılığında peşine çevrilmesi

Mesela, A'nın B'de 6 ay vadeli 200 milyonu vardır. İki veya üç ay sonra borçlu tarafından *"50 milyonu almazsan 150 milyonunu şimdi öderim"* veya alacaklı tarafından *"150*

82. İbn Kudame, Muvaffekuddin Abdullah b. Ahmed el- Makdisi (ö.620/1223), el-Muğni (Şerh-i Kebir ile birlikte), I-XIV, Beyrut 1984, IV/186-189.

milyonumu şimdi verirsen 50 milyonu düşürürüm" diye sunulan bir öneri karşı taraftan da kabul görünce yürürlüğe girer.

"Düşürürsen peşin öderim" şeklinde özetlenebilecek olan bu işlem, faizli işlemlerin diğer bir formülüdür, faizdir ve haramdır.[83] Çünkü burada düşürülen miktar, kalan vade karşılığıdır. Keza alacaklının borçluya *"Benim 100 lira alacağımı peşine çevirerek ödersen, sana 10 lira veririm"* diye yapacağı bir teklifin uygulanması da caiz değildir. Bu da vadeli alacağın kısaltılan süre karşılığıdır.[84] Süre ise, hiç kimsenin malı olmadığı için karşılığında menfaat sağlanamaz.

Faiz formüllerinden *"Süremi bu kadar daha uzatırsan, sana şu kadar artırırım"* formülü ile *"Vadeli borcumdan şu kadarını düşürürsen peşin öderim"* formülü arasında bir fark yoktur. Ancak borçlu, vadeli borcunu kendi kararıyla peşin ödemek ister, alacaklı da kendi iç iradesiyle alacağının bir kısmını geri iade ederse veya şartsız olarak hepsini bağışlarsa bunda bir beis yoktur.

c) Senet kırdırma meselesi

Senet kırdırma, ilgili kısımda geleceği üzere, vadeli bir alacağın, eksik bir fiyatla aynı cins para ile üçüncü bir şahsa peşin satılması demektir. Bu işlem de sarf işlemidir ve sarf hukukuna tâbidir. Dolayısıyla, farklı ve vadeli satılmaz.

7. Yalan Yere Yemin Etmek

Üreticinin hakkını savunduğu kadar tüketicinin de hakkı üzerine titreyen İslâm dini, satıcının malına gösterdiği saygıyı müşterinin parasına da göstermektedir. Dolayısıyla satıcının, kendi malının satılması için hiçbir hileye başvurmasına izin vermemiştir. Hele yalan yere yeminin karıştığı

---

83. İbn Kudame, IV/189.
84. İbn Kudame, IV/189.

bir alım-satım akdinde bereketin yok olacağını bildirmiştir. Nitekim bu konuda *Müslim*'in naklettiğine göre Hz. Peygamber (SAV),

"(Yalan yere) yemin, malı sattırır, kârı da mahveder"[85] diye buyurmuştur. Yalan yere yemin yalnız malın bereketini götürmekle kalmaz, aynı zamanda sahibini ahiret aleminde büyük bir felakete de maruz bırakır. Nitekim *Tirmizî*'nin Ebu Zerr'den naklettiğine göre, Hz. Peygamber:

"Allah (c.c) kıyamet gününde üç sınıf insana rahmet nazarıyla bakmaz, onları tezkiye etmez. Onlar için acıklı bir azap vardır." diye buyurdu. Biz:

- Bunlar kimlerdir, Ya Resulüllah? Bunlar kaybettiler, hüsrana uğradılar" diyerek sorduk. Hz. Peygamber (SAV):

- "*Bunlar minnet eden, kibirden elbisesini yere sarkıtan ve malını yalan yeminle satan kişilerdi.*" buyurdu.[86]

Şu halde müslüman esnaf, bu dehşetli akibeti düşünerek hiç bir zaman dünya metaı için yalana tenezzülde bulunmamalı ve yalan yere yemin etmemelidir.

8. Piyasaya Sahte Para Sürmek

Para, birimi ne olursa olsun, dünya hayatını özellikle ticaret hayatını ayakta tutan önemli bir ekonomik direktir. Bunun geçerli, sağlam ve gerçek olması gerekir. Elden ele dolaşma istidat ve durumunda olan para, sahte ve geçersiz bir para olursa bunun vebali çok büyük olur. Çünkü sahte paranın zararı, sadece eline geçen ilk kişiye değildir. Toplum içinde elden ele dolaştığı sürece herkes bundan müteselsilen zarar görür. Bu günahın vebali, başta sahte para basan kalpazanlar olmak üzere, sahte olduğunu bildiği halde *"ben aldandım, ben de başkasını aldatabilirim"* mantığıyla bu paranın piyasada dolaşmasına sebep olan herkesin üzerinde olur.

---

85. Müslim, Buyû 27, III/1226.
86. Tirmizî, Buyû 5, V/214.

Hatta bazı İslam bilginlerine göre, sahte parayı piyasaya sürmek, hırsızlıktan daha tehlikeli ve zararlıdır. Çünkü hırsızlık, bir olaydır, dar bir çevrede bir kerre cereyan eder ve son bulur. Başkasına sirayet etmez. Sahte parayı piyasaya sürmek ise, bulaşıcı hastalık gibi şahıstan şahısa geçebildiği gibi kötü bir örnek de teşkil eder. Başkaları da buna bakarak yeni sahte paralar basıp piyasaya sürebilir. Böylece, ardı arkası kesilmez bir günah ve masiyet felaketi, toplumu kuşatmış olur.

Binaenaleyh müslüman tüccar, gerçek parayı tanımalı ve sahte paradan ayırdedecek kadar bilgili olmalıdır. Sadece kendisi için değil, başkasını da bundan korumak için bu işi iyi öğrenmelidir.

Müslüman tacir ve esnafın eline sahte para geçerse ne yapmalıdır? Elbette, bu konu ile ilgili yetkili mercileri haberdar ederek, piyasaya sahte para süren kalpazanların bir an önce yakalanmaları ve piyasanın bu illetten kurtulmasını sağlamaya çalışmalıdır.

9. Çürük ve Sahte Mal Üretmek

İslam dini, çürük ve sahte malın satımını yasakladığı gibi üretilmesini de uygun bulmamıştır. Hatta dinimiz kalitesiz eşyanın üretilmesini tasvip etmemektedir. İslam üreticisi ve sanatkârı bilimsel kriterlere ve teknolojik ölçülere uygun kaliteli mal üretmekle yükümlüdür.

Nitekim Yüce Allah (c.c) *"Rahman olan Allah'ın yarattığı alemde hiçbir çarpıklık göremezsin; gözünü tekrar tekrar çevir de bir bak, bir bozukluk görebiliyor musun? Sonra gözünü tekrar tekrar çevir bak; göz (aradığı bozukluğu bulmaktan) aciz ve bitkin halde sana dönecektir."*[87] diye buyururken başka bir ayette *"Sen dağları görürsün de, onları yerinde durur sanırsın. Oysa onlar bulutların yürümesi gibi*

87. Kur'an-ı Kerim, Mülk: 67/3-4.

yürümektedirler. (Bu), her şeyi sapasağlam yapan (itkan-muhkem, kaliteli) Allah'ın (c.c) sanatıdır."[88] diye buyurmakla dikkatimizi sağlam ve kaliteli mal üretmeye çekerek bunu dolaylı yolla emretmiştir. Zira, her sanatın örneği yaratılışta mevcuttur. Başka bir söylemle, ilahi hilkat, beşeri sanat için bir modeldir. Bu nedenle üretimde ve sanatta hilkat örnek alınmalıdır. Çünkü dünya pazarında rekabet edebilecek mal, kaliteli ve ilmi standartlara uygun olan maldır.

10. Sağlığa Zararlı Eşyayı Piyasaya Sürmek

İslam insanı, Allah'ın tüm yaratıklarına, özellikle kainatın efendisi ve halifesi olan insana büyük değer vermek zorundadır. Çünkü müslüman, Allah'ın değer verdiği değerlere, değer vermek mecburiyetindedir. Dolayısıyla her insanın canına, dinine, malına, aklına, ırz ve kişiliğine saygı göstermekle yükümlüdür.

Nitekim Peygamber Efendimiz (SAV), *"Müslümanın her şeyi -rızası dışında- müslümana haramdır: Kanı da, malı da, ırz ve namusu da."*[89] buyurmuştur.

Binaenaleyh müslüman iş adamı, sağlığa zarar veren şeyleri üretip piyasaya sürmemeli ve satmamalıdır. Mesela İngiltere'de ortaya çıkan ve dünya gündemini meşgul eden, *'Deli dana'* denilen hastalıklı sığırın ne etini ne de canlısını ithal edebilir ve satabilir. Keza İslam literatüründe yer alan, leş ve pislik yiyen *"cellale"* denilen hayvanın etini, sütünü ve yumurtasını da satamaz.

Aynı şekilde müslüman tacir ve esnaf, süresi geçtiğinden dolayı bozulmuş ve zararlı hale gelmiş gıda maddelerini, içecekleri ve ilaçları da satamaz. İnsan sağlığını kendi çıkarına bilerek feda etmek, en basit bir alçaklık ve en kötü bir ahlak örneğidir.

---

88. Kur'an-ı Kerim, Neml: 22/88.
89. Tirmizî, Birr, 18; İbn Mace, Fiten,3; İbn Hanbel, II/2.

İnsanın parasını çalmak haram olduğu gibi insan sağlığına zarar verecek, bozulmuş yiyecekleri, içecekleri veya süresi geçmiş ilaçları satmak da haramdır. Hatta ikincisinin günahı ve vebali başkasının malını çalmaktan kat kat fazladır. Çünkü malın çalınması malı çalınanın mülküne zarar verirken sağlığı ihlal eden bozuk eşyanın satımı insanların hem malına hem canına zarar vermektedir. Oysa Peygamber Efendimiz (SAV), *"İslam'da (başkasına) zarar vermek ve zarara zarar ile karşılık vermek yoktur."*[90] diyerek evrensel bir ilke ortaya koymuştur.

Yeryüzünün halifesi olan İslam insanı, bırakın haksız yere başkasına zarar vermeyi, kendisine yapılan bir kötülüğe bile, kötülük yaparak veya zarar vererek mukabele etmeye tenezzül etmemeli ve böyle bir şeye asla izin vermemelidir. Biz İslam insanı olarak, herkesin temel hak ve özgürlüklerini (can, mal, namus, akıl, din güvenliği yanısıra eğitim, düşünce ve benzeri özgürlüklerini) korumakla yükümlüyüz.

11. Eksik Tartmak ve Ölçmek

İslam esnafı, ticarî hayatın temel unsurlarından olan doğru ölçüp tartmak işine son derece dikkat etmelidir. Bir gram dahi olsa eksik vermekten sakınmalıdır. Eksik ölçmek ve tartmak çok ilkel ve cahilî bir alışkanlıktır. Hz. Kur'an ısrarla bunu menederek adilane ölçme ve tartmayı müteaddit ayetlerle emretmiştir:

"Ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün ve doğru terazi ile tartın. Bu hem daha iyidir hem de neticesi bakımından daha güzeldir."[91] Diğer bir ayette,

"Ölçü ve tartıyı adaletle yapın"[92] diye buyururken bir başka Ayet-i Celile'de; *"(Hz. Şuayb kendi kavmine Allah'ın emrini tebliğ ederken:) Artık ölçüyü, tartıyı tam yapın. İn-*

---

90. İbn Mace, Ahkam,17; Muvatta, Akdiye, 31; İbn Hanbel, V/327.
91. Kur'an-ı Kerim, İsrâ: 17/35
92. Kur'an-ı Kerim, En'am: 6/152

sanların eşyalarını eksik olarak vermeyin"[93] demiştir.

İşte bütün bu ilahî emirler, tarih boyunca insanları doğru ölçmeye, doğru tartmaya, doğru ticaret yapmaya, dürüst olmaya ve adalet terazisini doğru tutmaya davet etmiş ve eksik vermekten ve haksızlık yapmaktan şiddetle men etmiştir. Nitekim Hz. Kur'an bir taraftan bunu emrederken diğer taraftan eksik ölçüp tartanlara şiddetli tehditte bulunarak şöyle buyurmuştur:

"İnsanlardan alırken ölçüp tarttıklarında tam, onlara vermek için ölçüp tarttıklarında ise noksan yapan hilekârlara yazıklar olsun! Onlar düşünmezler mi ki, kendileri büyük bir günde hesap vermek üzere diriltilecekledir."[94]

Şu halde mümin olan tüccar ve esnaf bu çirkin huydan ve bu dehşet verici günahtan mutlaka kaçınmalıdır. Kendisine nasıl tam olarak ölçülüp tartılarak verilmesini istiyorsa kendisi de başkasına aynı şekilde vermelidir. Bunun zıddını yapmak çok basit bir egoizmden başka bir şey değildir.

Bu eksik ölçme ve tartma günahı sadece miktarda değil, kalite ve değerde de söz konusudur. Mesela, ikinci kalite bir malın birinci kalite olarak satılması da eksik tartma ve ölçme çerçevesi içinde değerlendirilir. Keza, değeri 900 bin olan bir malın 1 milyon 300 bine satılması, eksik ölçmek ve eksik tartmak gibidir.

12. Pazarlık Üzerine Pazarlık Yapmak

İslam dini hukuken ve ahlaken, kesinleşme safhasına gelmiş bir alım-satım akdine müdahale etmeyi yasak etmiştir. Şöyle ki, kesinleşme safhasına gelmiş bir akdin satıcısına biri gizli veya aleni olarak devreye girip *"Bunu, bana ver. Ben daha yüksek fiyatla alırım."* veya müşteriye dönerek *"Onu alma, ben sana aynı malı daha ucuz fiyatla veririm."*

93. Kur'an-ı Kerim, A'raf: 7/85.
94. Kur'an-ı Kerim, Mutaffifin : 83/1-4.

derse bu caiz olmaz ve İslâm ticaret ahlâkına uymaz. Nitekim Hz. Peygamber (SAV), bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Kişi, kendi kardeşinin satışı üzerine satış yapmasın... ve müslüman bir kimse kardeşının pazarlığı üzerine pazarlık yapmasın."[95] Bu hadisteki yasak emri, karşılıklı rızanın gerçekleşmesi gibi belli şartlarda haramlığı ifade eder.[96]

Ancak taraflardan biri razı olmuyor veya açık artırmada olduğu gibi, ilgililerden birinin işaret ve isteği üzere yapılıyorsa bunda bir beis yoktur. Nitekim Hz. Peygamber (SAV) bizzat kendisi fakir bir sahabenin kâsesi ile çulunu açık artırma ile satmıştır.[97]

Binaenaleyh İslâm insanı, kendi aralarında ticarî bir antlaşmaya varmış iki kişinin antlaşmalarını herhangi bir hile ile bozmaya tenezzül etmemeli ve dolayısıyla günaha girmemelidir. Bu kötü huy, devreye giren kişi ile alımına veya satımına engel olduğu kişiler arasında kin ve adavetin doğmasına neden olur. Böylece toplumun muhtaç olduğu sevgi ve kaynaşma sarsıntı geçirir.

13. Gücü Yettiği Halde Borcunu Geciktirmek

İslam dini, alıcının ihtiyacına ve satıcının da sürüm yapma imkanı bulabilmesine binaen taksitli satışa izin vermiş, hatta tavsiye etmiştir. Ayrıca fakir borçluya ikinci bir süre tanınmasını, iflas durumuna düşmüş ise, borcunun silinmesini ahlâkî bir fazilet olarak nitelemiş ve bunu teşvik etmiştir. Buna karşın borçlunun, ekonomik durumu ve ödeme gücü yerinde olduğu halde borcunu zamanında ödemeyip geciktirmesini de çirkin bir tutum, dinen haram ve ahlâk dışı bir davranış olarak görmüştür.

Mesela, gücü yettiği halde bonusunu, çekini, senedini, yazılı veya sözlü taksitini zamanında ödemeyip geciktiren

95. Müslim, Buyû, 3, III/1154.
96. İbn Kudame, IV/301.

kişi, alacaklının hakkına tecavüz etmekle zulmetmiş olur. Bu aynı zamanda piyasadaki güven ve itimadın sarsılmasına, veresiyeli ve taksitli satışların kaldırılmasına sebep olur. Dolayısıyla hem fert hem de topluma zarar verir. Nitekim Hz. Peygamber (SAV) bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Zenginin borcunu geciktirmesi zulümdür."[98]

Bir başka Hadis-i Şerif'te de, *"(Ödeme imkanı) bulanın kıvırıp vadesinde borcunu ödememesi, şikayetini ve cezalandırılmasını helal kılar."*[99] buyurmuştur.

Ödeme gücüne sahip olduğu halde, borcunu kasıtlı olarak zamanında ödemeyen bir kimsenin cezası ta'zir cezasıdır. Mezkur hadiste geçen *"ukubet/ceza"* kavramı, esas itibariyle yetkili merciin uygun göreceği her türlü cezayı kapsar. Ancak *İbn Uyeyne* gibi bazı zatlar, buradaki kavramı hapis cezası olarak yorumlamışlardır. Bu ise içtihadi bir yorumdur.

Nitekim fıkhî ekollerin yaygın içtihatlarına göre, İslam hukukunda genel olarak mal ile tazir cezası prensip olarak uygun görülmemiştir.[100] Bunu caiz görmeyen ekollerin, ortaya koydukları gerekçelerden biri, sanıldığı gibi, bu cezanın faiz sayılması veya faize benzerliği değil, bu tür cezanın İslamın ilk döneminde önceleri uygulanmış ancak daha sonra yürürlükten kaldırılmış (nesh olmuş) olmasıdır.[101] Diğer bir gerçekçe de bu yolla zalim ve diktatör idarecilere, halkın malını elinden alma imkanının tanınmış olabileceği ihtimalidir.[102]

---

98. Tirmizî, Buyû 68, VI/4.
99. Buhari, İstikraz, 13; Ebu Davud, Akziye, 29; Nesai, Buyu', 100; İbn Mace, Sadekat, 18; İbn Hanbel, IV/388.
100. İbn Kudame, II/434-435.
101. Nevevi, el-Mecmu', V/334; Haşiyetu'l-İmam es-Sindi ala Süne-ni'n-Nesai, V/16; İbn Teymiyye, Ahmed bin Abdulhalim, Mecmu'u'l-Fetava, I-XXXVII, Riyad 1991, XXVIII/111; eş-Şevkanî, Muhammed b.Ali (ö.1250/1834), Neylu'l-Evtâr, I-IX, Beyrut, 1989, III/179-182.
102. İbn Abidin, IV/61.

Ancak bu hukukî içtihatlara karşın, *İmam Malik*[103] meşhur görüşünde, *Şafii*[104] Kavl-i kadiminde, Hanefi İmamlarından *Ebu Yusuf*[105], *Ahmed b. Hanbel*[106] bazı yerlerde, Hanbelilerden *İbn Teymiye*[107], *İbnu'l-Kayyum, İshak b. Rahviye ve Ebu Bekr Abdulaziz*[108] ile Zeydiye mezhebi[109], mal ile tazir cezasının hukuken caiz olduğunu ifade etmektedirler.

İbn Teymiye bu konuda şöyle bir açıklama yapmaktadır:

"Haramı işleyen veya vacibi terkeden kişi, cezayı haketmiştir." kuralı hukuken sabit bir kuraldır. Keza, *"Ödemekle yükümlü olan bir kimse, ödeme yapmaktan imtina ederse cezayı hak etmiş olur."* kuralı da geçerli hukukî bir kaidedir.

Mesela, ödeme gücüne sahip olan borçlu bir kimse, ödemeden imtina ederse, yetkili hukuk mercii, onu hapisle cezalandırabilir. Gücü yettiği halde ödememezlikte ısrar ederse, ödemeyi kabul edinceye kadar, fiziki müeyyide ile cezalandırılır.[110]

İbn Teymiye, mal ile tazir cezasını üç kısım olarak değerlendirir:

a) Malı imha etmek

Özü veya niteliği şer'an haram ve münker olan, başka bir deyişle, kendisinden dinen yararlanmak caiz olmayan maddeleri kullanmanın cezası, onları imha etmektir. Putlar ve şarap küpleri bunlara örnek olarak verilebilir.

---

103. İbn Teymiye, Mecmu'l-Fetava, XXVIII/110.
104. Nevevi, el-Mecmu', V/334.
105. İbn Abidin, IV/61-62.
106. İbn Teymiye, Mecmu'l-Fetava, XXVIII/110.
107. İbn Teymiye, Mecmu'l-Fetava, XXVIII/279, XXIX/294-297.
108. İbn Kudame, II/434.
109. Şevkani, III/179-182.
110. İbn Teymiye, Mecmu'l-Fetava, XXVIII/278-279.

b) Malı bozmak

Yasaklanmış cisim suretlerinin başlarını veya belden aşağısını keserek veya bezden olanlarını parçalayarak yastıklarda kullanarak bu cisimleri bozmak da bunların suretlerini bulundurmanın cezasıdır.

c) Malı tazmin etmek

Harmana intikal etmeden önce, asılı meyvenin çalınma cezası, gecelemek üzere ahıra dönmeden önce sürüden hayvan çalmanın cezası ve kaybolan hayvanı bulup gizlemenin cezası, o hayvanın kıymetinin iki katını suçludan tahsil etmektir. Nitekim, ilk iki olayın cezası Hz. Peygamber (SAV) döneminde ve onun emri gereği tahsil edildiği gibi üçüncü olayın cezası da Hz. Ömer döneminde, Hz. Ömer tarafından verilmiştir.[111]

Bu üçüncü kısmı yani, tazmin cezasını dikkatle incelediğimizde, bu ceza ile, hak sahibinin hakkının iki katı, suçludan tahsil edilerek hak sahibine verilir. Bu üçüncü mali tazir ceza türü ile geciktirme cezasını mukayese edersek, iki ceza arasında büyük çapta bir benzerliğin olduğunu görürüz. Hatta diyebiliriz ki Hz. Ömer, kaybolan hayvanı bulup gizleme ve inkar etme olayını, hadiste geçen asılı meyve ve meradan hayvan çalma olayına kıyaslayarak değerlendirmiştir. Çünkü Hz. Peygamberin o iki olayda verdiği cezanın aynısını Hz. Ömer bu olayda takdir etmiştir.

Kanaatimce bu asırda, mercuh da olsa, bu ikinci içtihada göre hareket etmek fert ve toplum için yararlı olacaktır. Çünkü maddeyi birinci planda tutan bu çağda, mal ve çıkar sevgisi doruk noktaya ulaşmıştır. Dolayısıyla mali ceza, hapis cezasından daha caydırıcı bir durum göstermektedir.

Binaenaleyh tazir-i bi'l-mal (parasal ceza) müeyyidesi, ödeme gücü yerinde olan borçluları zamanında bono, çek ve

111. İbn Teymiye, Mecmu'l-Fetava, XXVIII/113-118.

poliçesinin bedelini ödemeye zorlar ve dolayısıyla onları borcunu geciktirme ve alacaklısına zulmekte günahından kurtarır. Ayrıca piyasada bir güven ve itimat ortamının oluşmasına da katkı sağlamış olur. Böylece, bütün toplumun yararlanabileceği bir ekonomik istikrar ve iktisadi canlılık doğar. Bu yüzdendir ki, adilane bir geciktirme cezası artık elzemdir.

Ancak, çağımızda bazı muasır bilginler, özellikle geciktirilen parasal alacakların geciktirme cezasının, faize benzediğini ileri sürmektedirler. Oysa ciddi ve derin bir tetkik yapıldığı takdirde bu cezanın faizden farklı olduğunu görmek mümkündür. Zira geciktirme cezası, pek çok yönden faizden ayrılmaktadır:

Faiz, özel veya tüzel iki kişi arasında yapılan faizli işlem ve akitten doğan bir neticedir. Geciktirme cezası ise, teşri yetkisine sahip hukukî bir merciin teşri ettiği yasanın uygulanmasından doğan bir hükümdür.

Faiz, yapılan faizli akit ve işlemin amacı ve gayesidir. Geciktirme cezasında ise amaç, mali cezayı tahsil etmek değil, borçların zamanında ödenmesini sağlanmaktır.

Binaenaleyh mü'min tüccar ve esnaf, böyle bir zulmü irtikap etmekten ve başkasının sıkıntıya düşmesine neden olmaktan çekinmeli ve böyle bir cezaya çarpılmamak için de ciddi gayret sarfetmelidir.

IV. SONUÇ

Sonuç olarak, yukarıdan beri maddeler halinde arzetmeye çalıştığımız ve hakkında detaylı olarak bilgiler sunduğumuz *İslam Ticaret Ahlakı* ile ilgili araştırmamızı şöyle özetleyebiliriz.

İslam dini ile müşerref olan bir kimse, taşıdığı yüce imanın parlak yansımalarını hayatının her alanında görmeli ve yaşantısını o kutsal inancın sunduğu ahlâkî meziyyet ve faziletlerle donatmalıdır.

İslam insanı, Mescid-i Haram, Ka'be-i Muazzama ve Ravza-i Mutahhara'da veya herhangi bir mabette bulunduğunda kendi hareket çizgisini, ibadet biçimini nasıl semavi vahyin ölçülerine göre tanzim ediyor ve hayatını Hz. Muhammed'in sünnetiyle renklendirmeğe çalışıyorsa, büyük bir mescid hükmünde olan yeryüzünün neresinde bulunursa bulunsun her türlü yaşantısını, sosyal ve ekonomik faaliyetlerini İslâm dininin itikadî, hukukî ve ahlâkî ilke ve prensiplerine uydurmaya mecburdur.

Bu meyanda ticarî hayatla meşgul olan kişiler de işe başlarken iyi niyetle işe başlamalı ve büyük bir farzı yerine getirmekte oldukları şuurunu taşımalıdırlar. Kendi geçimini, aile fertlerinin geçimlerini ve toplumun bazı ihtiyaçlarını meşru dairede karşılamak gibi önemli bir ibadetin ifasına niyet etmelidirler.

Müslüman tüccar ve esnaf, ticaretin temel unsurları olan doğruluk, sadakat, güven, itimat, ihsan, yardımlaşma, ahde bağlılık, kanaâtkâr olmak, ihtiyaç sahiplerine infakta bulunmak, faizsiz kredi açmak, sıkıntıya düşmüş borçluya süre tanımak, iflas etmiş borçlunun borcunu silmek gibi yüce ahlâkî meziyet ve faziletlere sahip olmaya çalışmalıdır.

Ayrıca malının kusurunu, ayıbını, kalitesini, piyasa fiyatını karşı tarafa bildirmeli, faizden, karaborsacılıktan, dolandırıcılıktan, aldatmaktan, hileden, İslâm hukuku ve ahlakına aykırı şeyleri alıp satmaktan sakınmalıdır.

Kısaca müslüman tacir, sonsuz istikbalini geçici dünya metaına satmamalıdır. Ebedi hayatını fani dünya hayatına feda etmemelidir. Hem dinî hem de dünyevî saadetini korumaya itina göstermelidir. Mesaisini ibadetle, Allah'ı anmakla ve Allah'ın rızasını kazanmakla donatmalıdır. Her tacir ve esnaf, tüccarı öven ve onların önemli görevlerini bildiren şu iki ayet-i celileyi kendi manevi ticarî hayatına rehber edinmelidir:

Tüccarın Birinci Rehber Ayeti:

"Bunları ne ticaret ve ne de alış-veriş Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan, zekat vermekten alıkoyar. Bunlar, gönüllerin ve gözlerin döneceği günden korkarlar." (Nur:38)

Tüccarın İkinci Rehber Ayeti:

"De ki: "Babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, akrabanız, elde ettiğiniz mallar, durgun gitmesinden korktuğunuz ticaret, hoşunuza giden evler sizin katınızda Allah'tan, peygamberinden ve Allah yolunda savaşmaktan

daha sevgili ise, Allah'ın buyruğu gelene kadar bekleyin. Allah fasık kimseleri doğru yola eriştirmez." (Tevbe: 24)

Şu halde İslâm ahlakıyla bezenmiş olan mü'min tüccar ve esnaf, Allah Teala ve O'nun Habibi'nin sevgisini ve Allah yolunda malî, bedenî, fıkrî ve ilmî cihadı her şeyden üstün tutmalıdır. Evladını, servetini, ticaretini, villasını ve çiftliğini Allah'a ibadetten ve onun muhabbetinden ve Resûlünü sevmek ve saymaktan ve İslâmı yaşatmaya çalışmaktan üstün tutmaktan kaçınmalıdır. Dünya metaından hiç bir maddi varlık, mü'min tüccarı ibadetten, muhabbetten, herkesin hak ve hukukuna saygı göstermekten alıkoymamalıdır.

Sonsuz merhamet sahibi Yüce Rabbimiz, cümlemizi ve cümle tüccar ve esnafımızı ebedî ticaret yolunda büyük merhaleler katetmiş, dünya ticaretinde Allah ve Resülünün koyduğu ilke ve prensiplerden hareketle üstün ahlâkî meziyyetlerle dünyasını donatmış salih kullarından eylesin.

Bizlere hem dünyada hem de ahirette iyilik ve güzellikler versin. Bizleri salih amel işleyen, birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenlerden olmayı nasip etsin.

Amin.

BİBLİYOGRAFYA

Kur'an-ı Kerim

Ahmed b. Hanbel (ö.241/855), Müsned, (Kenzu'l-Ummal ile birlikte) I-VI, Beyrut 1985.

Alusi, Şihabuddin es-Seyyid Mahmud (ö. 1270/1854), Ruhu'l-Meâni, I-XXX, Beyrut 1985

Beki, Doç. Dr. Abdulaziz, İslam Hukukunda Siyasi Yönetim, Kayseri 1998.

İslam'da Güncel Ticari Meseleler, İstanbul 2005.

Bilge, Necip, Hukuk Başlangıcı, Hukukun Temel İlkeleri, Ankara 1983.

Bilmen, Ömer Nasuhi, Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılâhat-ı Fıkhiyye Kâmusu, I- VIII, İstanbul 1985.

el-Buharî, Muhammed b. İsmail (ö. 256/870), el-Câmiu's-Sahîh, I-VIII, İstanbul 1315.

el-Cassâs, Ebu Bekr b. Ahmed b. Ali er-Râzi (ö. 370/980), Ahkâm-u'l- Kur'ân, I-III, Beyrut 1335.

ed-Darimi, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman (ö. 255/869), Es-Sünen, I-II, yy ty.

Ebu Dâvud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (ö.275/888), es- Sünen, I-IV, İstanbul ty.

Erdebili, Yusuf, el-Envâr li A'mali'l-Ebrar, I-II, Mısır ty.

el-Gazâlî, Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed (ö. 505/1111), İhyâu Ulûmi'd-Din, I-IV, Mısır ty.

İbn Abidin, Muhammed Emin b. Ömer el-Hanefi (ö.1252/1836), Hâşiyetu Reddi'l-Muhtâr ala'd-Dürri'l-Muhtâr, I-VIII, Mısır 1966.

İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed, Mukaddime, Beyrut ty.

İbn Kudame, Muvaffekuddin Abdullah b. Ahmed el- Makdisi (ö. 620/1223), el-Muğni (Şerh-i Kebir ile birlikte), I-XIV, Beyrut 1984.

İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvinî, Sünen-u İbn Mace, I-II, İstanbul ty.

İmam Rabbani, Ahmed Faruki es-Serhendi, Mektubat, I-II, İstanbul ty.

İbn Teymiyye, Ahmed bin Abdulhalim, Mecmu'u'l-Fetava, I-XXXVII, Riyad 1991.

Karaman, Hayreddin, İslam'da İşçi-İşveren Münasebetleri, İstanbul 1981.

Kasani, Alauddin EbuBekr b. Mesud (ö. 587/1191) Bedaiu's-Sanai fi Tertibi'ş-Şerai', I-VI, Beyrut 1986.

el-Kurtubî, Ebu Abdillah, Muhammed b. Ahmed, el-Cami' li-Ahkâmi'l-Kur'an,

Malik b. Enes (ö. 795M), el-Muvatta', Beyrut 1987.

Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. el- Haccâc el-Kuşeyrî (ö. 261/875), el-Camiu's-Sahîh, I-V, Mısır 1956.

en- Nesâî, Ebu Abdirrahman Ahmed b. Şuayb (ö. 303/915), es-Sünen, I-VIII, Beyrut 1930.

en- Nevevî, Ebu Zekeriyya Muhyiddin b. Şeref (ö. 676/1277), el-Mecmu' Şerhu'l- Mühezzeb, I-XX, yy. ty.

el-Minhac (Muğni'l-Muhtac ile birlikte), Mısır 1958.

Suyuti, Celaleddin, Abdurrahman, el-Camui's-Sağir, (Feyzu'l-Kadir'lidir) Beyrut ty.

eş-Şevkani, Muhammed b.Ali (ö. 1250/1834), Neylu'l-Evtâr, I-IX, Beyrut, 1989.

et-Tirmizî, Ebu İsâ Muhammed b. İsâ (ö.279/892), es- Sünen (Ahvezî ile birlikte), I-XIII, Beyrut ty.

İSLAM'DA TİCARET AHLAKI

DOÇ. DR. ABDULAZİZ BEKİ

Bir düşünme ve yaşama biçimi olan İslam Dini, fert ve toplum hayatını kuşatırken, bir yandan bireyin inanç çerçevesini çizmiş, diğer yandan da bu çerçeve sınırları içerisinde ferdin yaşam biçimini tayin etmiştir. Bu dünya görüşü, birey-insanın kültürel ve sosyo-ekonomik yaşantısının altyapısını oluşturma noktasında, hakkaniyet ve karşılıklı hak ve hukuka saygılı olmak, dolayısıyla batıl ve haksız kazanç yollarından ve zulümkâr tutum ve davranışlardan sakınmak gibi evrensel ilke ve normlar da ortaya koymuştur.

Bu eserde, Müslüman ticaret erbabının hem ticari hayatının kazançlı bir şekilde devamını hem de uhrevi hayatına yönelik yatırımlarda bulunmasını sağlayacak ahlakî prensipler, İslam'ın temel dinamikleri referans alınarak serdedilmeye çalışılmıştır.

BEKKE

ISBN 975-95270-4-9

9 799759 527043